

Bahçeden Kışlaya Üsküdar Bahçesi

Murat Yıldız

Namık Kemal Üniversitesi

Giriş

Bizans İmparatorluğu döneminden beri yazlık bir yerleşim yeri olarak bilinen Üsküdar¹, bu vasfını Osmanlı Devleti döneminde de korumuştur. Başkent İstanbul'a yakın, Boğaziçi ve Marmara'ya hâkim bir konumda ve havasının güzel olması gibi faktörlerden dolayı² burası üst düzey idarecilerin gözde sayfiye mekânlarından biri hâline gelmiş; başta padişahlar olmak üzere, hanım sultanlar, veziriazamlar, vezirler, şeyhülislam ile diğer devlet ve din büyüklerinin saray, yalı, köşk, kasır, tekke ve bahçelerine ev sahipliği yapmıştır. Bu yapılardan bahçeler, tarihî süreçte Üsküdar'ın silüetini şekillendiren en önemli mimari unsurlar biri olmuştur. Burada gerek halka gerekse devlet görevlilerine ait birçok bahçe bulunmaktaydı³.

- .....
- 1 Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, Eren Yayıncılık, s. İstanbul 1988, s. 284; Gönül Aslanoğlu Evyapan, *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1972, s. 45, 46.
  - 2 G.V. İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, çev. Orhan Duru, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 79; Murat Yıldız, "Geçmişten Bugüne Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde Yapı-Mekan İlişkisi", *History Studies, Prof. Dr. Halil İnalçık Armağanı*, 5/2 (Mart 2013), s. 568.
  - 3 Nurhan Atasoy, *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri A.Ş., İstanbul 2002, s. 309, 313.

Evliya Çelebi'nin kendi dönemindeki Üsküdar'ı tasvir sadedinde sarf ettiği “*tokuz bin kat-ender-kat bâğlı ve bâğçeli ve yalılı ve sarây-ı âliler ve gayri büyütlar ile ârâste*”⁴ ifadeleri, buranın tam bir “bahçeler şehri” olduğunu açıkça göstermektedir⁵. Gerek onun⁶ gerek Eremya Çelebi⁷ gerekse İnciciyan'ın⁸ verdiği bilgilere göre kazanın başlıca büyük bahçeleri şunlardı: Göksu'dan itibaren Defterdar Halıcızade, Defterdar Mustafa Paşa, Hoca Çelebi, Göksu-Gümüş Servi, Kandilli, Papaz, Kuleli-Narlıbahçe, Maanoğlu, Beylerbeyi, İstavroz, Çamlıca, Gevherhan Sultan, Nakkaş Hasan Paşa, İbrahim Hanzade, Hacıpaşa, Öküz Limanı, Kaya Sultan, Doğancılar, Şemsipaşa, Ayazma, Ayşe Sultan, Fatma Sultan, Üsküdar, Haydarpaşa, Fener bahçeleri.

Belgelerin verdiği bilgiler ışığında Üsküdar'daki devlete ait bahçeler baktığımızda bahçe sayısının fazlalığı bakımından durum yukarıdakinden farksızdı. Bugünkü Üsküdar sınırları dikkate alındığında burada yukarıdaki yapıların birer parçası olarak XVI. yüzyılda beş (Üsküdar, Göksu, Kuleli, Haydar Paşa, *Miri Mandıra*)⁹, XVII. yüzyılda on dört (*Üsküdar, Sultan Bayezid [Göksu'da], Kuleli, Rüstem Paşa, Haydar Paşa, Kandilli, Miri Mandıra, Şeyh Efendi (Küplüce'de), Kaptan Paşa, Müsahip Mustafa Paşa [Salacak'ta], Sokullu Mehmed Paşa [İstavroz'da], Mirimiran, Hasan Paşa ve Nakkaş Paşa bahçeleri*)¹⁰ ve XVIII. yüzyılda ise on iki (*Üsküdar, Kuleli, Rüstem Paşa, Haydar Paşa, Kandilli, Miri Mandıra, Gafurî Efendi, Kuzguncuk, Müsahip Mustafa Paşa [Salacak'ta], Mirimiran, Hasan Paşa ve Yemişli bahçeleri*)¹¹ bahçe bulunmaktaydı.

4 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, I, 202.

5 Üsküdar'ın sadece çok sayıda bahçeye değil, bahçelerle benzer işleve sahip çok sayıda bostana da sahipti. Mesela 1734'te Üsküdar Kazası'nda 28 bostan bulunmaktaydı (Arif Bilgin, “Osmanlı Dönemi İstanbul Bostanları (Bir Giriş Denemesi)”, *Yemek ve Kültür*, sayı 20 (İlkbahar 2010), s. 90).

6 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay, I, 199-204.

7 Eremya Çelebi Kömürçüyan, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, s. 46-49, 274-287.

8 P.Ğ.İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956, s. 104-112.

9 BOA, *MAD.d*, nr. 17256, s. 21-30, 1564 (971).

10 BOA, *MAD.d*, nr. 6965, s. 92-122, 1676 (1087).

11 BOA, *MAD.d*, nr. 724, s. 97-124, 1707 (1119).

Tablo 1: XVI. Yüzyılda Üsküdar'daki Bahçeler¹²

Bahçeler	Tarih	Kaynak
	1564/971	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 17256, s. 21-30; nr. 6425, s. 79-88
	1572/980	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16260, s. 958-968; nr. 2345, s. 59-69, 137-147.
	1576/984	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16258, s. 79-93
	1577/985	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6365, s. 184-198, 284-298, 396-410.
	Mart-Eylül 1578/ Masar-Recec 986	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16260, s. 697-711; nr. 6139, s. 12-27, 212-226, 324-338.
* Üsküdar	Aralık 1578-Şubat 1579/Lezez 986	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16260, s. 291-305, 339-353, 441-455
* Göksu		
* Kuleli	1583/991	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6559, s. 81-97, 182-197, 280-295, 392-407, 492-507, 582-607, 804-827, 912-927, 1024-1040, 1132-1147.
*Haydar Paşa		
*Miri Mandıra	1584/992	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16741, s. 1-110.
	1586/994	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6342, s.86-101, 186-201, 286-301, 396-411, 496-511, 591-611.
	1592/1000	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16296, s. 13-39, 161-177, 323-339; nr. 6297, s. 14-40; nr. 16296, s. 117-133, 149-165, 185-201, 219-235, 289-315, 603-619.
	1593/1001	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6953, s. 170-186, 832-848, 970-988, 1110-1128.
	1596/1004	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16285, s. 133-151, 183-201.
	1597/1005	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 7165, s. 588-606.
TOPLAM: 5	1599/1008	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6911, s. 114-132, 258-277.

.....

12 Rakam kalabalığını engellemek için hicrî tarihlerin çevirisinde şöyle bir yol izlenmiştir: Sadece ay veya mevacib dönemi olan yılların çevrilmesinde, söz konusu tarihin hicrî ilk günü, miladî karşılığı olan ay ya da ayların 15'inden önceye denk gelmişse o aya, sonraya denk gelmişse sonraki aya; çevrilen yılın yarısından fazlası hangi yıldaysa (30 Haziran'dan önceyse o yıla, 30 Haziran'dan sonraysa bir sonraki yıla) denkliği kabul edilmiştir. Kısaltması verilen hicri ay ve mevacib dönemlerinin açılımı şöyledir: M.: Muharrem, S.: Safer, Ra.: Rebiülevvel, R.: Rebiülahir., Ca.: Cemaziyelevvel, C.: Cemaziyelahir, B.: Receb, Ş.: Şaban, N.: Ramazan, L.: Şevval, Za.: Zilkade, Z.: Zilhicce. Masar: Muharrem-Safer-Rebiülevvel, Recec: Rebiülahir-Cemaziyelevvel-Cemaziyelahir, Reşen: Receb-Şaban-Ramazan, Lezez: Şevval-Zilkade-Zilhicce.

Tablo 2: XVII. Yüzyılda Üsküdar'daki Bahçeler

Bahçeler	Tarih	Kaynak
* Üsküdar	1610/1019	BOA, <i>MAD.d</i> , 6347, s.90-110.
* Sultan Bayezid	1620/1029	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6987, s.110-133.
* Kuleli		
* Rüstem Paşa-Ayazma	1629/1038	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6580, s. 54-80.
* Haydarpaşa	1640/1050	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 5190, s. 76-106.
* Kandilli	1646/1056	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6146, s. 90-121.
* Miri Mandıra		
* Şeyh Efendi	1659/1069	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 4691, s. 430-469.
* Kaptanpaşa	NMH 1676/Masar 1087	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6965, s. 92-122.
* Müsahip Mustafa Paşa	Temmuz-Aralık 1676/ Recec-Reşen 1087	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6965, s. 247-268.
* Sokullu Mehmed Paşa		
* Mirimiran	1677/1088	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6757, s. 369-391.
* Hasan Paşa	1680/1091	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 16727, s. 24-43.
*Nakkaş Paşa		
	1681/1092	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 5721, s. 617-636.
	1684/1095	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 16754, s. 25-44.
	1097/1686	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 5976, s. 569-589.
	1687/1098	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 1730, s.535-555.
	1688/1099	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 5347, s. 435-455.
	1690/1101	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 4311, s. 576-597.
	1694/1105	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 3951, s. 723-743.
	1697/1108	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 720, s. 399-431.
TOPLAM: 14	1698/1109	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 1714, s. 727-750.

Tablo 3: XVIII. Yüzyılda Üsküdar'daki Bahçeler

Bahçeler	Tarih	Kaynak
* Üsküdar	1700/1112	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 1729, s. 675-708.
* Kuleli	1707/1119	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 724, s. 97-124.
* Rüstem Paşa-Ayazma		
* Haydarpaşa	1717/1129	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 4297, s. 665-694.
* Kandilli	1729/1141	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 4063, s. 909-937.
* Miri Mandıra		
* Gafuri Efendi	1747/1160	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 804, s. 727-758.
* Kuzguncuk	1758/1171	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 5724, s.717-748.
* Müsahip Mustafa Paşa		
* Mirimiran	1775/1189	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 17426, s.90-122.
* Hasan Paşa	1784/1198	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6821, s. 1079-1110.
* Yemişli		
TOPLAM: 12	1795/1209	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 17635, s. 28-59.

1. Üsküdar Bahçesi'nin İnşası

Tebliğimizin konusunu oluşturan Üsküdar Bahçesi, üzerinde bulunan Üsküdar Sarayı ile birlikte Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilmiştir. Dolayısıyla konuya, bahçenin yapım tarihi bakımından önem arz eden, sarayın inşa tarihini ele almak suretiyle başlamak yerinde olacaktır.

Kaynaklar, Üsküdar Sarayı'nın inşa tarihi için iki farklı tarih vermektedir. Bu kaynaklardan ilki ve Saî Çelebi tarafından Mimar Sinan'ın hayat ve eserlerini anlatmak için kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-mimarîn*'dir. Eserde, Üsküdar Sarayı'nın inşa tarihiyle ilgili şu kayıt yer almaktadır: “*Sarây-ı Üsküdar, abd-ı Süleymân Hân'da binâ olmuşdur, fi sene 958*”¹³. Buna göre sarayın bitim tarihi 1551'dir.

Ancak en az bu kaynak kadar sağlam ve güvenilir olan diğer iki kaynağın birbirini teyiden verdiği tarih ise Hicri 962 (Miladî 1555) yılıdır. Bunlardan ilki 20 Ocak 1555 (26 S. 962) tarihli bir mühimme

.....

13 Rıfki Melûl Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, TTK, Ankara 1965, [*Tuhfetü'l-mimarîn*], I, 40.

kaydıdır¹⁴. Bu hükümde yer alan bilgiye göre 1555 yılının kışında sarayın inşaatı devam etmekteydi. Bu bilgiyi teyit eden diğer kaynak ise Celalzade'nin *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik* adlı eseridir. Eserin verdiği bilgiye göre İran'ın yaptığı barış teklifinden dolayı planladığı seferi yapmaktan vaz geçen Kanuni, İstanbul'a planlanan vakitten daha erken dönmüştür. 1555 yılının Temmuzunun son günü İstanbul'a vardığında, Üsküdar Sarayı bitirilmiş ve onun burada konaklanması için hazır hâldeydi¹⁵.

Sarayın yapımı hususunda her iki kaynak grubunun verdiği inşa tarihleri arasında dört yıllık zaman farkı olmakla birlikte her iki tarihin de doğru olduğu söylenebilir. Bu iki tarihten ilki olan 1551 (958) yılı sarayın nüvesini teşkil eden ana yapıların bitim tarihi, ikinci olan 1555 (962) yılı ise, sarayın bahçe, sur ve suyolları dâhil diğer yardımcı yapıları gibi bütün müştemilatıyla bitim tarihi olması muhtemeldir. Nitekim Osmanlı mimari tarihinde yapıların inşa hususunda iki farklı tarihlendirmeye örnek olabilecek başka yapılar da vardır. Mesela bunların başında Yeni Saray gelmektedir. Kaynaklar Yenisaray'ın ana binalarının bitim tarihi olarak genellikle 1462 (867) yılını¹⁶ verirken; surunun bitim tarihi olarak da 1476 (881) yılını¹⁷ vermektedir.

- .....
- 14 BOA, *A.DVN.MHM.d.*, nr. 1, s. 204, h. 1168. Hükmün içerdiği “Üsküdar’da binâ olunan sarây-ı âmire” ifadesi ile söz konusu tarihte devlete ait tek saray olan Üsküdar Sarayı’nın kastedildiği açıktır. Zira “Sarây-ı cedîd-i âmire”; tophane-i âmire, matbah-ı âmire, darbhane-i âmire örneklerinde de (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul 1983, III, 60) görüldüğü üzere “âmire” kelimesi sadece devlete ait kurumları ifade etmek için kullanılmaktaydı.
- 15 “Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*”, haz. Funda Demirtaş, Yayınlanmamış Doktora Tezi (YDT), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009, s. 691. Yine bk. İOTK, 1971, II, 296-297.
- 16 “XVI. Yüzyıla Ait Anonim Osmanlı Tarihi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (YYLT), haz. Uğur Gürsu, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s.155; *Tevkî’i Mehmed Paşa’ya Göre “Osmanlı Tarihi”*, haz. Zafer Karakuş, YYLT, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s. 64. Yine bk. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1957, s. 103-105; *Kitâb-ı Cibân-nümâ Neşri Tarihi*, haz. Unat-Köymen, 1995, II, 711.
- 17 “(Anonim) *Tevârih-i Âl-i Osman*”, YYLT, haz. Ahmet Akgün, Marmara

Ancak bu ayrımı fark etmeyen, edemeyen ya da önemsemeyen bir Anonim Kronik müellifi¹⁸ surun bitim tarihini sarayın yapım tarihi olarak vermek suretiyle, tarihlendirmede bazen ana binaların bazen de tüm müştemilatıyla yapı kompleksinin bitim tarihlerinin esas alınabileceğini göstermektedir

Toparlayacak olursak, Üsküdar Bahçesi, Üsküdar Sarayı ile birlikte büyük bir ihtimalle 1555 (962) yılında ya da buna çok yakın bir tarihte yapıldığı var sayılabilir. Saray ve ona bağlı olan bahçesinin mimarı, gerek Saî Çelebi'nin gerekse Evliya Çelebi'nin ifade ettiği gibi¹⁹ Kanunî Sultan Süleyman'dır. Ancak bahçenin imar ve gelişiminde onun dışında II. Selim, III. Murad, I. Ahmed ve IV. Murad'ın da önemli katkıları olmuştur²⁰.

Devlete ait bahçeler mülkiyet bakımından (inşası, kullanım hakkı) kaba olarak ikiye ayrılabilir. Bunlardan ilki devlet imkânlarıyla padişahlar için inşa edilenler, diğerleriyse çeşitli statüdeki devlet adamlarının kendileri için yaptıkları bahçeler olup, onların ölüm ya da azilleri üzerine müsadere edilmek suretiyle devletin mülkiyetine geçen bahçeler. Saray bahçeleri (Tersane, Davudpaşa, Karaağaç, Üsküdar, Beşiktaş) ile genellikle kuruldukları yerlerin adlarını alan bahçeler (Fener, Tokat, Kandilli, Haramidere, Büyükdere, Kuleli vb) birinci gruba, kişi adları taşıyan bahçeler ise ikinci guruba girmektedir.

.....

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988 s. 56; "(Anonim) Zikr-i Mülük-i Âl-i Osman", YYLT, haz. Meral Pekmezci, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988, s. 140; "Muhyiddin Cemâlî'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ı", YYLT, haz. Hasan Hüseyin Adaloğlu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 110; "Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman", haz. Kayhan Atik, YDT, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, s. 160.

18 "Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân (Kuruluştan 892/1487'ye Kadar)", YYLT, haz. Cihan Çimen, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 124.

19 *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay, I, 205-206.

20 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul As A Mirros of Clasiccal Ottoman Garden Culture", *Gardens In The Time Of The Great Muslims Empires, Theory And Design*, edited by Atillio Petruccioli, Brill, Leiden-Newyork-Köln 1997, s. 35.

Bir saray bahçesi olan Üsküdar Bahçesi, devlet imkânlarıyla padişah için inşa edilen bahçelerden birisidir. Bahçeye arşival kaynaklarda -şu an itibariyle- en erken 1563/971 tarihinde “*Bâğça-i Sarây-ı Cedîd*” adıyla rastlamaktayız. Bostancı ocağına bağlı olarak “*Bostanhâ-i Sâ’ire*” başlığı altında yer verilen bahçe, Haydarpaşa Bahçesi’nden sonra, Mandıra-i Mirî’den önce on altıncı sırada yer almaktaydı²¹. Bahçelerin en sonunda yer verilmiş olması bahçenin yeni açıldığına işaret etmektedir. Zira Bostancı Ocağı teşkilatında, yeni açılan bahçeler “*Bostanhâ-i Sâ’ire*” başlığı altında yer verilen taşra bahçelerinin en sona yazılırdı. Bahçenin Mart 1578 (M. 986)’den itibaren “*bâğça-i Sarây-ı Üsküdar*”²² ve 1583 (991)’ten²³ itibaren ise artık sadece “*Bâğça-ı Üsküdar*”²⁴ olarak anılmaya başlanmıştır.

Öte yandan Bostancı Ocağına bağlı taşra bahçeleri arasında Üsküdar adını taşıyan bir başka bahçeye daha rastlamaktayız. İlk olarak Aralık 1577 (L. 985)’de²⁵ “*bâğça-i Sarây-ı Cedîd der-i Üsküdar*” adıyla taşra bahçelerinin yirmi dördüncüsü olarak gördüğümüz bu bahçe, ilginç bir ad değişikliği serüveni yaşamaktadır. Mart 1578 (M. 986)’de “*Bâğça-i Sarây-ı Cedîd ve Sarây-ı Bâb-ı Nev*”²⁶ dönüşen bahçe, Şubat 1583 (M. 991)’te “*Bâğça-ı Cedîd ve Bâb-ı Nev*”²⁷ ve daha sonra Haziran 1591 (Ş. 999)’de ise “*Bâğça-ı Bâb-ı Nev*”²⁸ dönüşmüştür. Kurulduktan yaklaşık 43 sene sonra yani 1620 (1029) yılında ise kaldırılmıştır²⁹. “*Bâb-ı Nev*”in çevirisi Yenikapı olup, İstanbul’da bazen *Bâb-ı Nev* bazen *Bâb-ı Cedîd* adıyla üç tane Yenikapı adını taşıyan kapı bulunmakta idi. Bunların birisi Marmara’ya, birisi Haliçe açılmakta ve diğeryse surun kara tarafında Topkapı ile Silivrikapı arasında yer almaktaydı³⁰. Dolayısıyla üçü de karşı yakada olan

.....

21 BOA, *MAD.d*, nr. 17256, s. 29.

22 BOA, *MAD.d*, nr. 16260, s. 706.

23 989 ve 990 yıllarına ait mevacib kayıtlarını henüz tespit edemedik.

24 BOA, *MAD.d*, nr. 6559, s. 90.

25 BOA, *MAD.d*, nr. 6365, s. 409.

26 BOA, *MAD.d*, nr. 16260, s. 710.

27 BOA, *MAD.d*, nr. 6559, s. 94.

28 BOA, *MAD.d*, nr. 6352, s. 186.

29 BOA, *MAD.d*, nr. 6987, s.122.

30 Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, s. 18, 22;

bir mıntıka adıyla anılan bu bahçenin Üsküdar ile bir ilgisi var mıydı yok muydu, var ise nasıl bir ilgi olduğu hususu hâlâ izaha muhtaç bir noktada durmaktadır.

Üsküdar'da yer alan yukarıdaki bahçelerden konumuz olan Üsküdar Bahçesi, Selimiye Kışlası ve Camisi'nin bulunduğu yerde idi³¹. Taşra bahçelerden biri olmasına karşın Üsküdar Bahçesi, sayıları zamanla 60'ı geçen diğer taşra bahçelerinin en önemlilerinden birisiydi³². Asya'ya açılan kapıda yer alması, üzerinde bir sarayı bulunduruyor olması ve bünyesinde padişaha ait atların barındığı bir ahırın bulunması bahçenin önemini artıran faktörlerdi³³. Has ahıra sahip olmasından dolayı bahçe "küçük hâs bâğçe" olarak anılırdı³⁴. Bahçe-

.....

P.Ğ.İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s. 10-12; Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 143'teki Piri Reis Haritası.

31 Mustafa Cezar, "Sanatta Batı'ya Açılışta Saray Yapıları ve Kültürünün Yeri", *TBMM: Milli Saraylar Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul 1984, s. 55; Wolfgang Müller, "Das Kacak Sarayı-Ein Verlorenes Baudenkmal Istanbul", *IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 21-25 Eylül 1981)*, Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, III, 1249.

32 Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *Vakıflar Dergisi* (1958), IV, 171.

33 Ahmed Akgündüz, *I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnâmeleri (1012/1603-1031/1622)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, IX, 162. Eserin müellifi her ne kadar bu öneminden dolayı, diğer bütün taşra bahçelerine alınan yeni neferlere 1,5 akça yevmiye verildiği hâlde, Üsküdar, Büyükdere (İlk bahçelerden biri olduğu için) ve Kuleli (Kanuni Sultan Süleyman'ın çocukluğunda burada belli bir süre kalmış olmasından dolayı) bahçelerine alınan yeni neferlere tıpkı Hasbahçeye alınan neferlere verildiği gibi 2 akça yevmiye verildiğini söylese de, Kuleli hariç diğer iki bahçede bu kurala riayet edilmediği görülmektedir. Bazı örnekler için bk. BOA, *MAD.d.* nr. 16260, s. 333, 697-698, 706; BOA, *MAD.d.* nr. 6139, s. 324-325.

34 Bu özelliğinden dolayı atların çayırlara salınması etkinliği çoğunlukla burada yapılmaktaydı. Bir şenlik havasında yapılan atların baharda çayırlara salınması etkinliği kapsamında padişaha ait atlar Üsküdar'daki İbrahim Ağa Çayırı ile Çatalca ve Kâğıthane (P.Ğ.İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s. 78) çayırlarına; vezirlere ait atlar Beykoz çayırlarına, diğer görevlilere ait olanlarsa kendilerine tahsis edilen bahçelere salınmaktaydı. Bu şenlikler esnasında padişah Üsküdar'da ise bostancıbaşı, Kâğıthane'de ise Büyük Mirahur

nin, Hasbahçe'den sonra en kalabalık bostancı grubuna sahip bahçe olması da önemli olduğu hususunu teyit etmektedir. Bahçede çalışan bostancı sayısı bakımından Üsküdar Bahçesi XVI. yüzyılın en kalabalık ilk üç bahçeden birisi, XVII. yüzyılın ise en kalabalık bahçesi olmuştur. Yine bahçe kurulduğu tarihte Bostancı Ocağı teşkilatında taşra bahçelerinin on altıncısı olarak kayıtlara geçmişken, 1630'dan³⁵ itibaren birinci bahçe olarak kaydedilmiştir. İlk olarak, bostancılar hakkında en ayrıntılı bilgiyi veren ilk defterlerden biri olan 971/1564 tarihli Maliyeden Müdevver Defteri'nde rastlanılan Üsküdar Bahçesi'nin bu yüzyıldaki bostancı sayısı 33 ile 92 arasında değişmiştir.

Tablo 4: XVI. Yüzyılda Üsküdar Bahçesindeki Bostancılar

Tarih	Bostancı	Toplam Yevmiye (akça)	Kaynak
Mart 1564/Ş. 971	92	162,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 17256, s. 29.
Haziran 1564/ Za. 971	91	161	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6425, s. 87.
Ekim 1572/C. 980	50	98,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16260, s. 965
Aralık 1572/Ş. 980	54	104,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 2345, s. 144.
Ocak 1573/N. 980	54	104,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 2345, s. 66.
Ekim 1576/ B. 984	64	182,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16258, s. 86, 89.
Eylül 1577/B. 985	65	178,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6365, s. 93.
Ekim-Aralık 1577/Ş.-L. 985	65	178,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6365, s. 193, 293, 405
Mart 1578/M. 986	66	147	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16260, s. 697.
Mayıs 1578/Ra. 986	64	163	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16260, s. 855.
Temmuz 1578/Ca. 986	66	167	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6139, s. 21.
Ağustos 1578/C. 986	66	167	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6139, s. 121.
Eylül 1578/ B. 986	66	167	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6139, s. 333.

.....

Ağa kendisine ziyafet verirdi (Mesela bk. *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadri Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, II, 1076; *Mür'it-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1976, I, 172). Üsküdar Bahçesi'ndeki hasahırda bulunan atlara bostancılar bakardı (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 8329, 1671 (1082); Akgündüz, *I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnâmeleri*, IX, 162).

³⁵ BOA, *MAD.d.*, nr. 6953, s. 44.

BAHÇEDEN KIŞLAYA ÜSKÜDAR BAHÇESİ

Haziran 1580/Ca. 988	37	88	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6153, s. 205.
Ocak 1581/Z. 988	40	79,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6153, s. 839.
Şubat 1583/M. 991	60	107	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 90.
Mart 1583/S. 991	57	106	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 190.
Nisan 1583/Ra. 991	56	104	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 288.
Mayıs 1583/R. 991	56	108,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 400.
Haziran 1583/Ca. 991	58	109	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 500.
Temmuz 1583/C. 991	58	103	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 600.
Ağustos 1583/B. 991	59	109	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 712.
Eylül 1583/Ş. 991	59	105	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 820.
Ekim 1583/N. 991	58	106,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 920.
Kasım 1583/L. 991	60	105	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 1032.
Aralık 1583/Za. 991	56	106,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6559, s. 1140.
Ocak 1586/M. 994	62	135	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6342, s. 94.
Şubat 1586/S. 994	64	140,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6342, s. 194.
Mart 1586/Ra. 994	68	140,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6342, s. 294.
Nisan 1586/R. 994	68	132	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6342, s. 404.
Mayıs 1586/Ca. 994	63	128,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6342, s. 504.
Haziran 1586/C. 994	63	133	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6342, s. 604.
Haziran 1591/Ş.999	43	114	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6352, s. 182.
Şubat 1592/R. 1000	43	117	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6297, s. 22; nr. 16296, s. 612.
Ekim 1592/M. 1001	37	112	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6953, s. 178.
Mayıs 1593/Ş. 1001	39	117	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6953, s. 840.
Temmuz 1593/L. 1001	35	103	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6953, s. 978.
Eylül 1593/Z. 1001	33	110	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6953, s. 1118.
Aralık 1595/R. 1004	34	140	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 16285, s. 142.
Mart 1596/B. 1004	46	165	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 16285, s. 190.
Haziran 1597/L. 1005	53	176,5	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 7165, s. 596.
Şubat-Nisan 1599/ Reşen 1007	72	215	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6911, s. 122.
Ağustos-Ekim 1599/ Masar 1008	60	188	BOA, <i>MAD.d</i> , nr. 6911, s. 266.

Tablo 5: XVII. Yüzyılda Üsküdar Bahçesindeki Bostancılar

Tarih	Bostancı	Toplam Yevmiye (akça)	Kaynak
Nisan-Haziran 1610/Masar 1019	56	203,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6347, s. 98.
Aralık 1619-Şubat 1620/Masar 1029	74	424,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6987, s.118.
Eylül-Kasım 1628/Masar 1038	49	259,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6580, s. 62.
Ağustos-Ekim 1631/Masar 1041	70	288,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6953, s. 44.
Mayıs-Temmuz 1640/Masar 1050	86	248,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 5190, s. 76.
Mart-Mayıs 1646/Masar 1056	88	385	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6146, s. 90.
Temmuz-Eylül 1659/Lezez 1069 ³⁶	78	598,5	BAO, <i>MAD.d.</i> , nr. 4691, s. 432.
Nisan-Haziran 1676/Masar 1087	118	495	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6965, s. 92.
Eylül 1676-Şubat 1677/Recec-Reşen 1087	115	489	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6965, s. 247.
Aralık 1677-Şubat 1678/Lezez 1088	144	622	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6757, s. 369.
Şubat-Nisan 1680/Masar 1091	122	521	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16727, s. 24.
Ekim-Aralık 1681/Lezez 1092	118	537	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 5721, s. 617.
Ocak-Mart 1684/Masar 1095	105	521,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16754, s. 25.
Mart-Mayıs 1686/Recec 1097	120	525	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 5976, s. 569.
Şubat-Nisan 1687/Recec 1098	137		BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 1730, s. 535.
Kasım 1687-Ocak 1688/Masar 1099	122	563,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 5347, s. 435.
Nisan-Haziran 1690/Reşen 1101	111	527,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 4311, s. 576.
Eylül-Kasım 1693/Masar 1105	98	480	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 3951, s. 723.
Ağustos-Ekim 1696/Masar 1108	144	648,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 720, s. 399.
Ağustos-Ekim 1697/Masar 1109	115	553	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 731.

••••••••••

36 Bu dönemden itibaren, her bahçenin emeklilerinin kendi bünyelerinde yer verilmesi uygulaması gereği, Üsküdar Bahçesi'nin emeklileri de bahçe neferlerine dâhil edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu tarihten itibaren verilen bostancı sayısına emekliler de dâhildir.

Tablo 6: XVIII. Yüzyılda Üsküdar Bahçesindeki Bostancılar

Tarih	Bostancı	Toplam Yevmiye (akça)	Kaynak
Aralık 1700-Şubat 1701/Reşen 1112	98	545,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 1729, s. 675.
Ocak-Mart 1707/Lezez 1119	53	385,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 724, s. 97.
Ocak-Mart 1717/Masar 1129	67	496,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 4297, s. 665.
Aralık 1725-Şubat 1726/Recec 1138	72	594	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 16997, s. 28.
Kasım 1728-Ocak 1729/Recec 1141	79	741,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 4063, s. 909.
Ekim-Aralık 1747/Lezez 1160	84	679,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 804, s. 727.
Haziran-Ağustos 1758/Lezez 1171	79	613	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 5724, s.717.
Mart-Mayıs 1775/Masar 1189	73	475	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 17426, s. 90.
Haziran-Ağustos 1784/Reşen 1198	73	532,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 6821, s. 1079.
Şubat-Nisan 1795/Reşen 1209	76	651,5	BOA, <i>MAD.d.</i> , nr. 17635, s. 28.

2. Üsküdar, Kavak ve Ayazma Bahçeleri Arasındaki İlişki

Üsküdar, çok sayıda saray ve bahçeye sahip olmasından dolayı bunların adlandırılmasına bazen karışıklıklar yaşanmış; bu hususta birbirinden farklı görüşlerin öne sürülmesi söz konusu olmuştur. Biz burada konunun sadece Üsküdar Sarayı/Bahçesi ile ilgili kısmı ele alacağız. Üsküdar tarihi hususunda en önemli eserlerden birini yazmış olan İ. Hakkı Konyalı, Üsküdar Sarayı'nın Kavak Sarayı ile aynı saray olmadığını, bilinenin aksine Üsküdar Sarayı'nın Ayazma Sarayı ile aynı saray olduğunu ileri sürmektedir³⁷. Tülay Artan da, Kavak Bahçesi'nin Ayazma Bahçesi ile ilişkisinin "tam olarak anlaşılamadı-

.....
³⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1977, II, 265-272.

ğını”³⁸ belirtmek suretiyle bu husustaki tereddütlerini dile getirmektedir. Yine A.S. Ünver³⁹, Necla Arslan⁴⁰ ve M. Gözde Ramazanoğlu⁴¹ ise, Kavak ve Üsküdar saraylarının “aynı sınırlar içerisinde farklı yapı gruplarının adı” olduğunu belirtmektedirler.

Evvela bunlardan İ. Hakkı Konyalı’nın ileri sürdüğü Ayazma Bahçesi ile Üsküdar Bahçesi’nin aynı olduğuna dair görüşünü ele alalım. Hemen belirtelim ki, bugün elde ettiğimiz bilgi ve belgeler Ayazma Sarayı/Bahçesi ile Üsküdar Sarayı/Bahçesi’nin birbirinden tamamen farklı yapılar olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle Bostancı Ocağı’na ait tüm mevacic kayıtlarında bu husus açıkça görülmektedir. Bu kayıtlarda sık geçen “*bağça-i Rüstem Paşa eş-şehr Ayazma*” ibaresinden de anlaşılacağı üzere Ayazma Sarayı/Bahçesi ile burada yer alan Rüstem Paşa Sarayı/Bahçesi ile aynıdır⁴². Bostancı Ocağı neferlerinin maaşlarını konu alan tüm mevacic defterlerinin yanı sıra bahçelerdeki yapılar ve bunların içindeki eşyaların sayımını konu alan defterler de⁴³ Üsküdar Bahçesi ile Ayazma Bahçesi’nin birbirinden tamamen farklı mekânlar olduğu hiçbir tereddüde mahal bırakmayacak kesinlikte ispatlamaktadır. Bu hususta zikredeceğimiz bir diğer kaynak ise bostancıbaşı defterleridir. Bu defterlerin verdiği

.....

38 Tülay Artan, “Kavak Bahçesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, IV, 495.

39 A. S. Ünver, “Üsküdar Kavak Sarayı Hakkında Vesikaları Sıralama ve Bir Deneme I”, *Yücel*, sayı 29 (1937), s. 175; A. S. Ünver, “Üsküdar Kavak Sarayı Hakkında Vesikaları Sıralama ve Bir Deneme II”, *Yücel*, sayı 30 (1937), s. 211. Yine aynı müellifin iddia ettiğinin aksine (s. 177-178) Kavak Bahçesi ile Haydarpaşa Bahçesi, başta ocağa ait mevacic defterleri olmak üzere diğer belgelerle de ispatlandığı gibi, aynı bahçeler değildir.

40 Necla Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)*, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 102.

41 M. Gözde Ramazanoğlu, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası Ve Yerleşim Alanı*, YDT, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 53-54.

42 Mevacib kayıtlarında sıklıkla kullanılan bu ibarenin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da kullanıldığına dair bk. BOA, *MAD.d.*, nr. 17345, s. 24, 13 Mart 1774 (29 Z. 1187).

43 BOA, *MAD.d.*, nr. 4763, 29 Eylül 1705 (10 C. 1117); BOA, C.SM, nr. 2351, 7 Mart 1724 (11 C. 1136).

bilgiye göre XIX. yüzyılın başında (1802, 1814-1815) her iki sarayın arasında, sadece sahil şeridini esas aldığımızda elliye aşkın bahçeli ev ve yalı bulunduğu⁴⁴ göre, her ikisinin aynı mekân olması söz konusu değildir⁴⁵.

Her iki sarayın yapım tarihlerinin birbirinden farklı olması da, bu iki sarayın aynı saray olamayacağını ortaya koymaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere Üsküdar Sarayı 1555 yılının yazında tamamlanmıştı. Oysa Rüstem Paşa Sarayı yani Ayazma Sarayı ise bundan önceki bir tarihte yapılmış olmalıydı. Zira Rüstem Paşa, ilk sadaret görevinde 1553'te azledildiğinde bu burada oturmaktaydı⁴⁶ ve hiçbir resmi sıfatı olmamasına rağmen kendisini ziyarete gelen elçileri burada kabul etmekteydi⁴⁷.

Konyalı'nın Üsküdar Sarayı ile Kavak Sarayı'nın aynı saray olmadığı yönündeki görüşünün de artık geçerliliğini yitirdiğini söyleyebiliriz. Arşiv belgeleri ve kroniklerin verdiği bilgilerden, bu iki farklı adın aynı mekânı tanımlamak için kullanıldığı, dolayısıyla her iki sarayın-bahçenin aynı yerler olduğu anlaşılmaktadır. Farklı vesikalarda bahçe üzerinde yer alan yapıların bir kısmı bazen Üsküdar Sarayı/Bahçesi'ne bazen de Kavak Sarayı/Bahçesi'ne ait yapılar olarak ifade edilmiş olması bu hususu teyit etmektedir. Mesela yukarıda da bahsettiğimiz gibi II. Selim döneminde Üsküdar Bahçesi'nde yaptırılan ve bu bahçede olduğu daha birçok vesikaca da ispatlanan Mehmed Paşa Köşkü, XVIII. yüzyıla ait birçok belgede Kavak Sarayı'nın bir yapısı olarak zikredilmiştir: "*Kavak-sarâyı'nda vâki' Mehmed Paşa Kasrı*"⁴⁸;

.....
44 Şevket Rado, "Bostancıbaşı Defteri: 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?", *Hayat Tarih Mecmuası (İlavesi)*, I/6 (1972), s. 23-24; Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı 4 (1958), s. 89-90.

45 Daha fazla bilgi için bk. Murat Yıldız, "Geçmişten Bugüne Üsküdar Ayazma Mahallesi'nde Yapı-Mekan İlişkisi", *History Studies, Prof. Dr. Halil İnalçık Armağanı*, 5/2 (Mart 2013), s. 569-570.

46 Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *TDVİA*, İstanbul 2008, XXXV, 289.

47 Ogier Augerius De Busbecq, *Türk Mektupları*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Remzi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 41-42.

48 "Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi", haz. Ali Osman Çınar, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 328.

“Kavak Sarâyı’nda Mehmed Paşa Kasrı”⁴⁹; “Üsküdar’da Kavak hadîka-i hümayûnda vâki’ Mehmed Paşa Kasrı”⁵⁰; “Üsküdar’da Kavak Saray-ı hümayûnu ittisâlinde vâki’ Mehmed Paşa kasr-ı hümayununa”⁵¹; “Üsküdar’da Kavak Sarâyı’nda vâki’ Mehmed Paşa Kasrı’na”⁵², “Üsküdar Kavak Sarayı’ndaki tazıcılar ocağının ve diğer yapıların yıktırılması, Mehmed Paşa Kasrı’nın bırakılması”⁵³; “Üsküdar Kavak Saray-ı hümayûnunda vâki’ Mehmed Paşa Köşkü” ve “Üsküdar Kavak sarây-ı hümayûnu derûnunda Mehmed Paşa köşkü”⁵⁴ gibi. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, aynı yapılara sahip her iki bahçenin doğal olarak aynı olması gerektiği kendiliğinden anlaşılmaktadır⁵⁵.

Öte yandan konuyla ilgili mevcut belgelerin, bahçeyi tarif sadedinde kullanılan Üsküdar ve Kavak isimlerini tarihlendirmemize sundukları katkı, meseleyi özetler niteliktedir. Belgelerden ilk iki yüzyıla (1555-1750) ait olanların neredeyse tamamında bahçenin Üsküdar Bahçesi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonrakilerinde ise daha çok Kavak Bahçesi⁵⁶ olarak bahsedildiği görülmektedir. Buradan hareket-

.....
49 III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, TTK, Ankara 1993, s. 165.

50 BOA, C.SM, nr. 60/3009, 24 Mayıs 1737 (24 M. 1150).

51 BOA, C.AS, nr. 645/27154, 8 Ocak 1760 (19 Ca. 1173).

52 III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 335.

53 Câbi Ömer Efendi, Câbi Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni), Tablîl ve Tenkidli Metin, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003, I, 34-35.

54 BOA, C.AS, nr. 143/6338, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215).

55 Nitekim Mustafa Cezar da, her iki adın aynı saray-bahçe için kullanıldığını ifade etmektedir (Mustafa Cezar, “Sanatta Batı’ya Açılıştta Saray Yapıları ve Kültürünün Yeri”, s. 55).

56 BOA, C.SM, nr. 60/3009, 24 Mayıs 1737 (24 M. 1150); C.AS, nr. 645/27154, 8 Ocak 1760 (19 Ca. 1173); C.AS, nr. 692/29034, 20 Şubat 1776 (29 Z. 1189); C.SM, nr. 57/2897, 7 Nisan 1779 (20 Ra. 1193); C.SM, nr. 8513, 24 Ekim 1780 (25 L. 1194); TS.MA.d, nr. 2251, vr. 7b, 9b, 26 Temmuz 1788 (22 L. 1202); MAD.d, nr. 10415, s.1, 21 Haziran 1790 (8 L. 1204); C.DH, nr. 99/4949, 31 Mayıs 1792 (9 L. 1206); C.SM, nr. 175/8765, 9 Aralık 1800 (22 B. 1215); C.AS, nr. 773/32689, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); C.AS, nr. 143/6338, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); D.BŞM.BNE.d, nr. 16488, 2 Mayıs 1802 (29 Z. 1216); C.AS, nr. 1167/51941, 10

le Üsküdar Sarayı/Bahçesi ile Kavak Sarayı/Bahçesi'nin birbirinden farklı yapılar ya da "aynı sınırlar içerisinde farklı yapı grupları" olmadığı; sadece aynı yapının zaman içinde yaşadığı isim değişikliğinden ibaret olduğu söylenebilir. Tarihsel süreçte yaşanan bu isim değişikliği, bahçenin bitişiğindeki Kavak İskelesi'nden⁵⁷ kaynaklanmış olabilir. Zira Osmanlılarda yapıların adlandırılmasında bazen komplekse ait bir yapının isminin zamanla bütün kompleksi tanımlamak için kullanıldığı vakidir. Bu hususa en tipik örneği Topkapı Sarayı teşkil etmektedir. Yapıldığı tarihten XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Yenisaray (Sarây-ı cedîd) olarak anılan saray, bu yüzyılda yapılan Topkapı Sahilsarayı'nın adıyla anılmaya başlanmış; söz konusu sahil sarayı bir yangınla yok olmasına rağmen zamanla Topkapı ismi, Yenisaray'ın tamamını ifade eder hale gelmiştir⁵⁸. Üsküdar Sarayı/Bahçesi için de aynı durumun söz konusu olduğu söylenebilir.

3. Üsküdar Bahçesi ve Padişahlar

Padişahların bahçeleri kullanma durumlarına göre genel bir tasnif yapmak gerekirse İstanbul'un fethinde kadar Osmanlı padişahlarının eğlenme ve dinlenme mekânları olarak Bursa ve Edirne'deki kuru ve bahçeler, II. Mehmed - IV. Mehmed arasındaki dönemlerde

.....

Ekim 1803 (23 C. 1218); C..SM.. 23/1164, 10 Temmuz 1803 (20 Ra. 1218); D.BŞM. BNE.d., nr. 16108, Eylül 1804 (C. 1219); C.BLD, nr. 110/5466, 20 Mart 1806 (29 Z. 1220); HAT, nr. 1498/43, 26 Nisan 1807 (17 S. 1222); C.BLD, nr. 149/7446, 2 Mayıs 1850 (19 C. 1266); ŞD, nr. 587/15, 4 Nisan 1898 (13 Za. 1315); "Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Târîhi", haz. Ali Osman Çınar, s. 328; *Mehmed Hasib Rûznâmesi (H. 1182-1195 / M. 1768-1781)*, haz. Süleyman Göksu, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, YYLT, İstanbul 1993, s. 52; III. *Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, haz. V. Sema Arıkan, s. 141, 165, 229, 250; *Câbi Târîhi (Târîh-i Sultân Selim-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni)* haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara 2003, I, 34-35.

57 Piri Reis haritası (Gülru Necipoğlu, *The Age Of Sinan: Architectural Culture in The Ottoman Empire*, Reaktion Books, London 2005, s. 298; Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimarî Kültür*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 402).

58 Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", *TDVDİA*, İstanbul 2012, XLI (41), 256.

İstanbul ve Edirne'deki bahçeler, 1687-1703 yılları arasında neredeyse sâdece Edirne'deki bahçeler, 1703 Edirne Vak'ası'ndan sonra XVIII.. yüzyılda tahta geçen ilk beş padişah döneminde Haliç ve Kâğıthane'deki bahçeler ve III. Selim döneminden itibaren ise Boğaziçi'ndeki bahçe ve koruların ön plâna çıktığını görüyoruz. Konumuz olan Üsküdar Bahçesi'nin de, padişahların dinlenme-eğlenme mekânı tercihlerindeki bu genel eğilime uygun olarak, kurulduğu tarihten itibaren padişahların gözde bahçeleri arasında yer almıştır. Bahçeye olan ilginin zirveye çıktığı dönem ise XVII. yüzyıl olmuştur. Bunun nedeni bahçede en çok kalan padişahlar olma özelliği taşıyan üç padişahın, I. Ahmed, IV. Murad ve IV. Mehmed bu yüzyılda yaşamış olmalarıdır.

Hiç şüphesiz bahçede vakit geçiren padişahlar yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Kurulduğu tarihten dönüşüm yaşadığı XVIII. yüzyılın sonuna kadar bahçe neredeyse bütün padişahlar tarafından tercih edilen bir mekân olmuştur. Başta banisi I. Süleyman olmaz üzere II. Selim, III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed, IV. Murad, I. İbrahim, IV. Mehmed, II. Mustafa, I. Mahmud, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim, farklı amaçlar için bahçeyi kullanmışlardır.

XVII. yüzyılın sonuna kadar padişahların bahçeye yaptıkları seyahatler genellikle **göç-i hümayun** (yani uzun bir süre ve kalabalık bir maiyetle gitme) şeklinde; bu tarihten sonra ise itibaren neredeyse tamamına yakını **biniş-i hümayun** (az bir maiyetle ve günübürlük) şeklinde gerçekleşmiştir⁵⁹. Seyahat tipindeki bu değişiklik bile bahçenin "gözde mekân"dan "gözden düşmüş" bir mekâna doğru dönüşen tarihsel sürecini yansıtan somut bir göstergedir. kurulduğu tarihten işlevini yitirdiği tarihe kadar Üsküdar Bahçesi padişahların şu faaliyetlere sahne olmuştur:

3.1. Tebdîl-i Hava, Kesb-i Safâ, Zevk ü Safâ

"*Tebdîl-i Hevâ, Kesb-i Sefâ, Zevk ü Sefâ*" ifadeleri, kroniklerde Osmanlı padişahlarının bahçelere gitme veya oralarda kalma

.....

59 Yine İnciciyan da, kendi dönemlerinde (XVIII. yüzyılın ortaları) Kavak Sarayı'na artık göç yapılmadığını zikretmektedir (G.V. İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, çev. Orhan Duru, İstanbul 2000, s. 85).

gerekçeleri bağlamında kullanılan en genel ve yaygın ifadeler olarak göze çarpmaktadır. Birer eğlenme ve dinlenme mekânı olan söz konusu yerlerin çağrıştırdıkları ile, yukarıdaki ifadelerle anlatılmak istenenlerin farksız olması tabiidir. Esasında bu ifadelerin çağrıştırdığı etkinlikler, aşağıda 17 başlık altında verdiğimiz faaliyetlerin önemli bir kısmını kapsamaktadır. Ancak biz bu başlık altında sadece diğer başlıkların herhangi birisine dâhil edemediğimiz padişah etkinliklerini derç ettik.

Üsküdar Bahçesi “tebdîl-i hevâ, kesb-i safâ, zevk ü safâ” için birçok padişah tarafından ziyaret edilmiştir. Seferlerden fırsat buldukça Kanuni'nin tercih ettiği bahçelerden birisi bu bahçe olmuştur⁶⁰. Yaz mevsiminde neredeyse her gün uğrayacak kadar buraya düşkün olan II. Selim⁶¹ ile bahçeye düşkünlüğü, adına bir köşk yaptırmakla gösteren III. Murad⁶², XVI. yüzyılın bahçeden söz konusu gerekçeyle en çok istifade eden padişahlarıydı. Bahçedeki iç sarayda olan yastık, minder, yorgan gibi eşyalarla mutfak eşyasının sayımını içeren bir defterdeki bilgilere bakılırsa, III. Mehmed de, dinlenmek için bahçede kalmıştır⁶³.

Bahçeden en çok istifade eden padişahların başında gelen I. Ahmed, yıllık programı gereği⁶⁴ bahçeye, baharın başlamasıyla birlikte gelirdi. Bu gelişlerinde birinde darüssaade ağası, nedimleri, harem .....

60 Mesela bk. DüNDAR ALIKLIÇ, “Üsküdar Hasbahçeleri”, *Üsküdar Sempozyumu IV*, I, 427'deki minyatür.

61 Gülru Necipoğlu, “The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...”, s. 36.

62 Bk. Nurhan Atasoy, *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, s. 310'teki minyatür.

63 *TS.MA.d*, nr. 6734, 31 Aralık 1599 (13 C. 1008).

64 Mustafa Safi'ye göre padişahın yıllık programı şöyle idi: Kış mevsiminde Yenisaray'da kalır, bu mevsimde avlanmak için Davudpaşa Bahçesi'ne giderdi. Bahar mevsimi gelince önce Beşiktaş Bahçesi'ne göç eder, burada belli bir müddet kaldıktan sonra Üsküdar Bahçesi'ne göç ederdi. Burada da bir süre kaldıktan sonra önce İstavroz, sonra civardaki diğer bahçelere, yaz mevsiminin sonlarına doğru Davudpaşa Bahçesi'ne göç ederdi. Orada kaldığı müddet zarfında bazen Haramidere Bahçesi'ne yarım göç ya da binişle gider, bazen de etraf bahçelere aynı şekilde uğrardı (*Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, I, 133-134).

ağalarından at binen ve harp aletlerini kullanabilenleri, doğancıbaşı, av kuşlarından sorumlu birkaç görevli ile birlikte başta Üsküdar bahçesi olmak üzere bu tarafta olan bahçelerde “tebdîl-i hevâ ve kesb-i safâ üzere” olmuştur⁶⁵.

Şehzadelik döneminde uzun süren hapisane hayatında yaşadığı can korkusu, hafakan, stres, endişeden dolayı sağlığı bozulmuş olan Sultan İbrahim’in⁶⁶ bahçelere yaptığı gezintilere genellikle bu hafakanlarından kurtulma isteği idi. Bu yüzden İstanbul’un etrafındaki bahçelere sık sık gezintiye çıkan padişahın uğradığı bahçelerden birisi de Üsküdar Bahçesi idi. Padişah, Aralık 1641 (Ca. 1051) ve Aralık 1642 (Ca. 1052)’de başta Üsküdar Bahçesi olmak üzere etraf bahçelerde “zevk ü şâdîde” idi⁶⁷.

Osmanlı Devleti tarihi boyunca saray bahçelerinden en çok istifade eden padişahların başında IV. Mehmed gelmektedir. Gerek uzun bir saltanat dönemi yaşamış olması gerek devlet idaresinin güçlü vezirlerin elinde olması gerekse kendisinin tabiat olarak eğlenmeye, gezmeye, avlanmaya düşkün olmasından dolayı bahçeler onun en çok vakit geçirdiği mekânlar olmuştur. Onun sık sık kaldığı bahçelerden birisi de Üsküdar Bahçesi idi. Bir ödeme makbuzunda edindiğimiz bilgiye göre IV. Mehmed, 1654’te kalabalık bir maiyetle Üsküdar Bahçesi’nde dinlenmiştir⁶⁸. 1656 yılında ise IV. Mehmed, “kesb-i hevâ ve tebdîl-i neşv ü nemâ için havâss-ı mukarrebîn ile” 1 Ağustos 1656 günü Üsküdar Bağçesi’ne geçmiştir⁶⁹. Padişah bahçede zevk ü sefâ sürerken halk ise korku ve endişe içerisindeydi. Zira Çanakkale Boğazı’nı kapatan, ardından Bozcaada ve Limni’yi alan Venedikliler’in her an İstanbul’a saldırıda bulunabilecekleri şayiası yayılmıştı.

.....

65 “Mustafa Sâfi’nin Zübdetü’t-tevârih’i”, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, I, 152; II, 137; “Peçevî Tarihi Edisyon Kritiği Bağdat Nüshası (284-317 Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)” haz. Melek Metin, YYLT, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s.115-116.

66 *Târih-i Na’imâ*, haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, III, 973.

67 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir Tarîhi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1157, 1167.

68 Bu gezi esnasında matbah-ı amire, harem ve ağaların masrafı için 19 M. 1064’te, 55.200 akçalık bir ödeme yapılmıştır (BOA, İE.SM, nr. 9/863).

69 *Târih-i Na’imâ*, haz. Mehmet İpşirli, VI, 1690.

Bu şayiaya karşı yaşlı sadrazamın tek icraatı olan surların üzerindeki evleri yıktırıp daha heybetli görünmesi için surları beyaza badana ettirmek, halktaki endişeyi artırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Bu faaliyeti düşmanın İstanbul'a saldıracağıının kesin işareti olarak algılayan halktan bazıları hac veya diğer bahanelerle Üsküdar'a taşınmaya başlamış; emlakini satıp karşıya yakaya taşınma furyasından dolayı 10 kise değerindeki gayrimenkuller 1.000 kuruşa kadar inmişti. Bir panik, korku, huzursuzluk havasının hâkim olduğu başkentte idarecilerin acziyeti halkı isyan noktasına getirmişti. Bu karmaşa ve keşmekeşlik bile IV. Mehmed'in Üsküdar Bahçesi'nde sürdüğü zevk ü sefayı bölmeye yetmemişti. Ne halkın artık açıkça kendisini eleştirisi ne de idarecilerin duruma vaziyet etmesi için bir kaç defa yazıp gönderdiği mufassal arzıhaller onun bu kayıtsız tutumunu değiştirmeye yetmemiştir. Nihayet isyan emarelerinin görülmeye başlanması üzerine padişah bahçedeki programını kesip 2 Eylül 1656 günü İstanbul'a dönmüştür⁷⁰.

IV. Mehmed 1071 yılının yaz mevsiminin bir kısmını Üsküdar Bahçesi'nde geçirmiştir⁷¹. İster şehir içi ister şehir dışı gezileri dönüşlerinde olsun IV. Mehmed'in Yenisaray'da pek kalmadığı görülmektedir. Dönüşlerde sarayda bir kaç gün ancak kalabilen padişah, bulduğu ilk fırsatta bahçelerden birine göç ederdi. 1072 yılındaki Edirne dönüşünde de aynı şekilde davranan padişah, 10 Nisan 1662 (20 Ş. 1072)'de İstanbul'a varır varmaz iki gün sonra ayağının tozuyla denilebilecek bir aculiyetle ziyadesiyle özlediği Üsküdar Bahçesi'ne geçmiştir⁷². IV. Mehmed 1676 (1087) yılında da, “âb u havâ-yı âfi-

70 Mehmed Halife, “Târîh-i Gılmanî”, haz. Ertuğrul Oral, YDT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 51; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, IV, 1694-1696; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, “Zeyl-i Fezleke (1065-22 Cemaziyelevvel 1106 / 1654-7 Şubat 1695), (Tahlil Ve Metin)”, haz. Nazire Karaçay Türkal, YDT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 67.

71 Burada kalındığı süre zarfında mutfak, harem ve ağalar tayinatı olarak toplam 445.900 akçalık ödeme yapılmıştır (BOA, İE.SM, nr. 4/268, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14 ve 17 numaralı belgeler).

72 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 154; *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 254-255. Bahçedeki kasırların masrafları, harem mutfağının masrafi

yet-efzâsı dil-pesend-i Şehriyâr-ı kişver-güşâ olan” Üsküdar Bahçesi ile birlikte İstavroz Bahçesi ve Haliç’teki bahçelerin her birisinde “tefrîc-i kalb-i mülûkâneleri için” birkaç gün kalmıştır⁷³. 1677 (1088) yılının yaz mevsiminin başında Üsküdar Bahçesi’nde geçiren IV. Mehmed, buradan önce İstavroz’a, sonra Kandilli’ye göç etmiştir⁷⁴.

IV. Mehmed, 29 Mayıs 1679 (18 R. 1090)’da Karadeniz ve Akdeniz’e gönderilecek donanmalar için yapılan tören biter bitmez padişah vakit kaybetmeden Üsküdar Bahçesi’ne geçmiştir⁷⁵. Bahçede padişah için yapılan hazırlıklar bağlamında bazı yapılar onarılmış⁷⁶; bahçe ekilen çiçeklerle donatılmış⁷⁷ ve önemli miktarda mefruşat eşyası alınmıştır⁷⁸.

1680 (1091) yılında Üsküdar Bahçesi’nde eğlenen IV. Mehmed⁷⁹, daha buraya gelmeden bahçenin hazırlanması için humma-

.....

ve ağaların tayinatı olarak olan 22 Z. 1072’de ödenen 17.860 akça için bk. BOA, İE.SM, nr. 1393, 7 M. 1073, 4 nolu belge. Yine bu göç esnasında sadrazamın mutfağının masrafı için 22 Z. 1072’de yapılan 6.680 akçalık ödeme için bk. BOA, İE.SM, nr. 4/268, 1 numaralı belge.

73 Bakkâlzâde Defterdâr Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-III6/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 73. Bahçede, kalınan süre zarfında, 26 Haziran-24 Temmuz 1676 tarihleri arasında harem-i hümayun mühimmatı için yapılan masrafa dair bk. BOA, *MAD.d*, nr. 7370, s. 4, 12 Eylül 1676 (4 B. 1087).

74 Bu gezilere esnasında Üsküdar Bahçesi’nden önce İstavroz, sonra da Kandilli bahçelerine taşınan çadır ve döşemelerin nakliye masrafı olarak 6.540 akça ödenmiştir (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3984, 8 Ağustos 1677/8 C. 1088). Yine bu yılki geziye bahçedeki yapıların hazırlanması için yapılan tamirata dair bk. BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 18, 22, 24, 1677 (1088).

75 *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 754-755. Bu gezi esnasında padişahla birlikte sırasıyla Üsküdar, İstavroz, Mirimiran ve Kandilli bahçelerine taşınan mehterhane eşyasının taşınma masrafı olarak 9.000 akça ödenmiştir (BOA, AE.SMMDIV, nr. 5155, 12 Eylül 1679/6 Ş. 1090).

76 BOA, İE.SM, nr. 10/945, 26 Nisan 1679 (15 Ra. 1090); BOA, *KK.d*, nr. 7110, s. 8, 9, 10-12.

77 BOA, AE.SMMD.IV, nr. 8531, 10 Mart 1679 (27 M. 1090).

78 BOA, İE.SM, nr. 13/1270, 23 Ekim 1679 (18 N. 1090).

79 Bu yıl Tersane, Davudpaşa, Karaağaç, İstavroz, Kandilli ve Üsküdar bahçelerinin başta mutfak masrafı olmak üzere harem ve ağaların masrafı olarak 26

lı bir çalışma başlatılmıştır. Belli bir müddet burada kalan padişah, 10 Ağustos 1680 (14 B. 1091)’de tamiri yeni bitmiş olan Beşiktaş Bahçesi’ne geçer⁸⁰. IV. Mehmed’in aynı yıl tekrar bahçeye döndüğü, Mehmed Paşa Köşkü’ndeki eşyaların yenilenmesinden anlaşılmaktadır⁸¹. Yaklaşık bir sene sonra (Temmuz 1681/C. 1092) padişah kalabalık bir maiyetle tekrar Üsküdar Bahçesi’ne gelmiştir⁸². Haremdeki odaların Mısır hasırlarıyla döşenmesi, küçük sultan için de oyuncakların yapılması⁸³ yapılan hazırlıklardan sadece birkaçı idi. Bir sonraki yıl da bahçede ailesiyle bulunan IV. Mehmed şehzadesi için yapılan araba masrafı olarak 9 Temmuz 1682 (4 B. 1093)’de 20.885 akçalık ödeme yapılmıştır⁸⁴. Padişah burada kaldığı süre zarfında bahçenin bakımı özenle yapılmış, bu meyanda lale bahçeleri ile taht meydanındaki kuru otlar temizlenmiştir⁸⁵.

.....

Kasım 1679 (22 L. 1090)’da 1.200.000, 19 Kasım 1680 (26 L. 1091)’de 1.429.600, 29 Kasım 1680 (7 Za. 1091)’de 1.300.000, 9 Temmuz 1680 (11 C. 1091)’de 200.000, 20 Ekim 1680 (26 N. 1091)’de 780.000, 4 Ocak 1681 (13 Z. 1091)’de 1.095.040 ve 28 Aralık 1681 (17 Z. 1092)’de 1.000.000 akçalık ödeme yapılmıştır. (BOA, *KK.d.*, nr. 7110, s. 117, 118).

80 “Zeyl-i Fezleke”, haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 759.

81 Bu yılın Zilhicce ayında Sultan Ahmed Kasrı’nın döşenmesi için satın alınan mutalla çiçekli kadife, sade çiçekli kadife, Bursa yastıkları, kırmızı kirpas, beyaz ve taraklı keçe, Uşak kalıçesi, Acem keçesi, Selanik hasırı, kaba hasır, Mısır hasırı, ham penbe ve diğer malzemelerle bunların taşınma ücreti olarak toplam 250.920 akça ödenmiştir (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 5337, 11 Ağustos 1680/15 B. 1091).

82 BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 409, s. 2-3, Temmuz 1681 (C. 1092). Göç esnasında kullanılan yük hayvanlarının masrafı olarak 14 Eylül 1681 (1 N. 1092)’de 120.000 akçalık ödeme yapılmıştır. Yine padişah Üsküdar-Beşiktaş bahçelerindeki bu gezisi esnasında yapılan masrafların bir kısmı için 27 Kasım 1681 (16 Za. 1092)’de 1.000.000 akçalık ödeme yapılmıştır (BOA, *KK.d.*, nr. 7110, s. 118).

83 BOA, C.SM, nr. 77/3900, Temmuz 1681 (C. 1092).

84 BOA, İE.ENB, nr. 2/159, 5 Temmuz 1682 (29 C. 1093).

85 Bu iş için toplam 1.640 akça harcanmıştır (BOA, C.SM, nr. 1936, 24 Ocak 1683/25 M. 1094). Bir sene sonra da birkaç bahçe ile birlikte Üsküdar Bahçesi’nin de kuru otlardan temizlenmesi masrafı olarak toplam 21.660 akça ödenmiştir (BOA, İE.SM, nr. 5/355, 26 Kasım 1684/18 Z. 1095).

Üsküdar Bahçesi'ne hiç iltifat etmeyen padişahlar da vardı. Bunlar I. Mustafa, II. Osman, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Osman idi. Bunlardan I. Mustafa, gerek sağlık durumunun elverişsizliği gerekse tahtta çok kısa süre kalmış olması, bahçeye hiç uğramamasında etkili olmuştur. II. Süleyman ve II. Ahmed'in saltanatlarının bitmeyen sefer yıllarına denk gelmesi ve kısa sürmesi; II. Mustafa'nın da saltanatının önemli bir kısmının sonuçsuz kalan seferlere ya iştiraki ya da ilgilenmek için sürekli olarak Edirne'de kalmasından kaynaklanmıştır. Devam eden savaşlar esnasında tahta geçen ve bitmek bilmeyen seferlerden dolayı Edirne'de kalmak zorunda kalan II. Mustafa, ancak Karlofça Antlaşması sonrası İstanbul'a gelebilme imkânı bulmuştur. Ancak hocası ve aynı zamanda şeyhülislam olan Feyzullah Efendi'nin telkinleri üzerine kısa bir süre kaldıktan sonra başkentten ayrılan padişahın bu kısa süre zarfında uğradığı nadir bahçelerden birisi de Üsküdar Bahçesi olmuştur⁸⁶.

Bu padişahlar arasında Üsküdar Bahçesi'ne ilgisizliği hayret uyandıranı, hiç şüphesiz adı, çiçek, bahçe, eğlenme ile en çok anılan padişahlardan biri olan III. Ahmed'di. Onun bu ilgisizliğinin sebebini tam olarak tespit ve teşhis edemesek, İnciciyan'ın iddia ettiği üzere deniz korkusu olması muhtemeldir. İnciciyan onun bu korkusundan dolayı Boğaziçi'nde gezmeye pek çıkamadığını, kapandığı Haliç ve Kâğıthane havzasının bu yüzden hızla geliştiğini ifade etmektedir⁸⁷. Onun Üsküdar Bahçesi'ne yaptığı ender gezilerinden birisi 16 Mayıs 1710 (17 Ra. 1122)'da gerçekleşmiş, Cuma namazından sonra uğradığı sarayda biraz eğlenebilmiştir⁸⁸. Bir diğer gezisi de 1724 yılında gerçekleşmiştir⁸⁹.

.....

86 Üsküdar Bahçesi'nde belli bir süre kalan II. Mustafa, buradan Tersane Bahçesi'ne göç etmiştir. Padişah gelmeden evvel Tersane Bahçesi'nde Haziran-Temmuz 1700 (Ra. 1112)'de gereken onarım yapılarak bahçe padişahın kullanımına hazır hale getirilmiştir (BOA, *MAD.d.*, nr. 3992, s. 336, 17 Mayıs 1701/9 Z. 1112).

87 G.V. İnciciyan, *Boğaziçi Sayfıyeleri*, çev. Orhan Duru, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 80.

88 Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târîhi*, haz. Raşit Gündoğdu, Çamlıca, İstanbul 2005, II, 1018.

89 BOA, C.SM, nr. 2351, 7 Mart 1724 (11 C. 1136).

Bahçede kesb-i sefâ kategorisine konulabilecek bir etkinlik de kiraz sefâsı idi. Mayıs ayında kiraz sefâsı yapmakla ismi özdeş hale gelen IV. Mehmed'in⁹⁰ bu bahçede de aynı etkinlikte bulunduğu görülmektedir. Mayıs 1652'de bu bahçeye gelen padişah "kiras faslında anda" eğlenir⁹¹. Kiraz mevsiminde bahçede eğlenen bir diğer padişah ise I. Mahmud'dur. Haziran 1731 (Z. 1143)'de buradaki atış talimlerini seyreden ve kendisi de bizzat tüfek atışı yapan padişah daha sonra buradaki kiraz bağlarından toplanan kirazları yemiştir⁹².

3.2. Avlanma

Padişahların bahçelerde yaptıkları etkinlerin başında hiç şüphesiz avlanmak da gelirdi. Avlanmak kuruluş döneminden itibaren Osmanlı padişahlarının rağbet ettiği bir etkinlik olup, genellikle Bursa, Edirne, İstanbul, Filibe, Yanbolu, Gümülcine, Ferecik, Dimitoka, Uzuncaova gibi yerlerdeki kuru, kır ve bahçelerde yapılırdı⁹³. Padişahların İstanbul'da av için tercih ettikleri bahçelerden olan

90 Mesela 13 Haziran 1668 (3 M. 1079)'de Kırkilise'de (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 293), 1678 (1089) Çehrin Seferi'ne gidiş esnasında Balçık'ta ("Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 741), 27 Mayıs 1681 (9 Ca. 1092)'de Haliç'te ("Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 768) ve 1687 yılının Mayıs ayında ise İstavroz ve Çengelköy'de ("Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s.1037) sahiplerinden satın aldığı kiraz bahçelerinde kiraz sefâsı yapmıştır. Devrindeki idarecilerin de bu hususta kendinden geri kalmadığı görülmektedir. Başkenti adeta nefes alamaz hâle getiren Çanakkale Boğazı ablukasını kaldırmak için Venediklilerle mücadele etmeye gönderilen "a'yân u erkân" başarısız olmalarına rağmen kiraz mevsiminden istifade etmeyi ihmal etmemişlerdir. Onların böyle ciddi bir mesele karşısındaki bu rahat tavırlarını Kâtip Çelebi, "*boğaz muhâsarası kaydını unutup boğaz derdine düşdiler*" şeklinde eleştirmiştir (Kâtip Çelebi, "Fezleke (Tahlil ve Metin)", haz. Zeynep Aycibin, YDT, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 1067).

91 *Tarih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1395.

92 "1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe", haz. Şükran Çınar, İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974, s. 56.

93 Şenol Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-Gâhı)", *XIII. Türk Tarih*

İstanbul'un Anadolu tarafındaki Tokat (Beykoz), Göksu, Kandilli ve Üsküdar ile Rumeli tarafındaki Haramidere, Halkalı, Davutpaşa, Kağıthane, Karaağaç, Feridun, Ayazağa ve Büyükdere⁹⁴ gibi bahçelerin her birisi bir orman, koru, vadi veya kıra komşu olduklarından av hayvanlarının mebzul miktarda bulunmasına imkân sağlayan yerlerdi. Ancak padişahların bizzat bu bahçelerden ziyade bahçelerin eklentisi niteliğindeki söz konusu yerlerde avlandığını söylemek daha doğru olur. Nitekim bunlardan konumuz olan Üsküdar Bahçesi de, Kayışdağı'ndan Alemdağı'na, oradan da Alibahadır köyü ve Riva'ya kadar uzanan geniş av sahalarına yakın olmasından dolayı padişahlarca av için tercih edilen bir bahçe idi. Bünyesinde bir tazıcılar ocağının bulunmuş olması, bahçenin av organizasyonlarındaki rolünü ortaya koyan önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tespit ettiğimiz kayıtlar çerçevesinde avlanma ve avcılık için bahçenin en çok I. Ahmed, IV. Murad ve IV. Mehmed tarafından tercih edildiğini görmekteyiz. Bunlardan I. Ahmed maiyetindeki az sayıda görevli ile Üsküdar Bahçesi'nde "*bahâne-i şikâr ile*" Fenerbahçe'ye kadar gezmiştir⁹⁵. Sarıgazi'ye kadar uzanan bir başka av organizasyonunda ise yanında bu sefer darüssaade ağası, nedimleri, harem ağalarından at binen, çevik, harp aletlerini kullanabilenler, doğancıbaşı, av kuşlarından sorumlu birkaç görevli bulunmaktaydı. Av esnasında padişah Sarıgazi türbesini ziyaret etmiş ve tertip edilen ziyafete katılmıştır⁹⁶.

I. Ahmed, Eylül 1612 tarihinde İstavroz, Tersâne, Davudpaşa, Çatalca ve Halkalı bahçelerinin yanı sıra Üsküdar Bahçesi'nde de avlanmıştır⁹⁷. 14 Mayıs 1613 (24 Ra. 1022)'te Edirne gezisinden döner dönmez, bir hafta sonra yani 21 Mayıs 1613 (1 R. 1022)'te eğlenmek ve avlanmak için Üsküdar Bahçesi'ne gitmiştir⁹⁸. Haziran-Temmuz

.....

Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler, III/3, TTK, Ankara 2002, s. 2.

94 Şenol Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri...", s. 2.

95 *Mustafa Safinin Zübdetüt-tevârihi*, I, 38-39.

96 *Mustafa Safinin Zübdetüt-tevârihi*, I, 152.

97 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, 399-400.

98 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, 397. Gerek padişah gelmeden gerekse buraya yerleştikten sonra 1613 (1022) yılında bahçedeki yapılar için

1615 tarihleri arasındaki mutfak ve helvahane giderleriyle ilgili kayıtları ihtiva eden bir masraf defterindeki bilgilere göre I. Ahmed 1616 yılında başta Üsküdar olmak üzere Tersane, Davudpaşa, Haramidere, İskender Çelebi, İstavroz, Kandilli, Tuzla vadisi ve İzmit'te avlanmıştır⁹⁹. Haziran-Temmuz 1615 tarihleri arasında mutfak ve helvahane giderlerini konu alan bir başka defterden de padişahın 1617 yılında avlandığı bahçeler arasında Üsküdar Bahçesi de yer almaktaydı¹⁰⁰.

Avlanmak için Üsküdar Bahçesi'ni tercih eden bir diğer XVII. yüzyıl padişahı ise IV. Murad idi. 1624 yılındaki padişah mutfak ve helvahanenin harcamalarını ihtiva eden bir masraf defterinde padişahın bahsedilen tarih aralıklarında İstavroz ve Beşiktaş bahçelerinin yanısıra Üsküdar Bahçesi'nde de avlandığından bahsedilmektedir¹⁰¹. Yine aynı amaca yönelik olarak tutulan üç ayrı deftere göre padişah 1626 (1035)¹⁰², 1627 (1036)¹⁰³ ve 1632 (1041)¹⁰⁴ yıllarında bu bahçede de avlanmıştır. 1633-1634 (1043)'teki Doğu seferi esnasında Üsküdar'a geçip İzmit'e kadar orduya eşlik eden padişah, yol boyunca avlandığı gibi, dönüşte de avlanmıştır¹⁰⁵. Aynı padişah 1637 (1047) yılında İstavroz ve Üsküdar bahçelerinde¹⁰⁶, 1639 (1049) yılında ise Üsküdar Bahçesi'nde avlandığı görülmektedir¹⁰⁷.

.....

yapılan tamirat faaliyetleri belki bahçe tarihindeki en yoğun inşâ faaliyet yılı olmuştur. Zira yılın yedi ayında (S.-Ş.) irili ufaklı yaklaşık 50'ye yakın onarım işi gerçekleştirilmiş ve bunun için toplam 111.823 akçalık masraf yapılmıştır (BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 127, 129, 140, 142, 144, 146-152, 155, 156, 161, 164, 165, 178, 183, 191).

99 *TS.MA.d*, nr. 9102, vr. 1b.

100 BOA, *MAD.d*, nr. 6099, s. 2.

101 BOA, *MAD.d*, nr. 3979, s. 14, 18 Aralık 1625 (18 Ra. 1035).

102 BOA, *MAD.d*, nr. 958, s. 12.

103 BOA, *MAD.d*, nr. 3043, s. 2.

104 BOA, *MAD.d*, nr. 4803, s. 22.

105 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 841; *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 983-986.

106 *Topçular Kâtibi Abdülkâdir (Kadri) Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1063.

107 Bu yılki av organizasyonu için yapılan masraflar için 4 Eylül 1639 (6 C. 1049) ve 29 Kasım 1639 (3 Ş. 1049) tarihlerinde ödemeler yapılmıştır (*TS.MA.d*, nr. 2031, vr. 3b, 4b).

Adı avcılıkla birlikte anılan bir padişah olan IV. Mehmed, her ne kadar daha çok İstanbul-Edirne arasındaki bahçelerle Edirne ve civarındaki bahçe ve korularda avlanmayı tercih etmişse de, av için Üsküdar Bahçesi'ni kullanmayı da ihmal etmemiştir. Onun zamanında Üsküdar Bahçesi'nde av kuşlarından sorumlu doğancı ve çakırcı gibi görevlilerin kalmış olması¹⁰⁸, bahçedeki av etkinliklerinin derecesi hususunda bilgi vermektedir. Mutfak ve helvahanenin 15 Haziran-4 Eylül 1646 (1 Ca.-23 B. 1056) tarihleri arasındaki masraf kalemlerinden birisini, padişahın birkaç bahçenin yanı sıra Üsküdar Bahçesi'ndeki av organizasyonları esnasında yapılan masrafların oluşturduğu¹⁰⁹ nazar-ı itibara alınır, IV. Mehmed'in bu tarihler arasında Üsküdar Bahçesi'nde de avlandığı anlaşılmaktadır.

3.3. Ziyafet Tertip Edilmesi

Bahçelerde tertip edilen en önemli etkinliklerden birisi de ziyafetlerdi. Buralarda hem sınırlı sayıdaki seçkin insanlara hem de çok sayıdaki görevlilere ve bazen de halka verilmiştir. Geniş katımlı ziyafetlerin bahçelerde tertip edilmesi, tören, şenlik ve gösteriler gibi çok sayıda seyirciyi çeken etkinliklerin burada yapılmasının bir neticesiydi. Zira kalabalık kitleleri ancak her birisi geniş birer mekân olan bahçelerde ağırlamak mümkün olabilmekteydi.

Üsküdar Bahçesi'nde ziyafet verilmesi ile ilgili tespit ettiğimiz ilk kayıt, III. Murad döneminde devlet erkânına verilen ziyafetle ilgilidir. Eski sadrazam Sinan Paşa'nın Şam Beylerbeyliğine atanması üzerine Sadrazam Siyavuş Paşa kendisini tebrik için, 7 Aralık 1586 (25 Z. 994) tarihinde, padişahın izniyle ona ve bütün vezirlere bahçede büyük bir ziyafet vermiştir¹¹⁰. Bu ziyafetten yaklaşık olarak 10 ay sonra bahçe yine padişahsız bir büyük ziyafete sahne olmuştur. Ziyafetin gerekçesi Ejderhan fethi için III. Murad'ın devlet erkânına bir araya gelip konuyu istişare etmesini isteyiydi. Bunun üzerine, Sadrazam Siyavuş Paşa 21 Eylül 1587 (18 Şevvâl 995) tarihinde, vezirleri,

108 1677 (1087) yılında doğancı ve çakırcıların kaldıkları odalar, 105.596 akçalık masrafla onarılmıştır (BOA, *MAD.d.*, nr. 316, s. 18, 4 Mart 1677/29 Z. 1087).

109 BOA, *MAD.d.*, nr. 5055, s. 16.

110 Selanikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1989, I, 177.

Padişah hocası Sadi Efendi bahçeye davet edip, konuyu görüşmüş, görüşme sonrası divan üyelerine ziyafet vermiştir¹¹¹.

Temmuz 1731 (M. 1144) tarihinde Üsküdar Bahçesi'ne biniş-i hümayunla yani günü birlik giden I. Mahmud'a, burada yapılan çeşitli etkinliklerden sonra önce ziyafet verilmiş, ardından kahve ikram edilmiştir¹¹². Aynı padişaha 5 Haziran 1742 (1 R. 1155)¹¹³, 31 Mayıs 1745 (29 R. 1158)¹¹⁴ ve Eylül 1745 (Ş. 1158)¹¹⁵ tarihlerinde verilen ziyafetler de yine birtakım etkinliklerden sonrası olmuştur.

Sıcak bir mayıs ayına denk gelen 1747'deki bahçe gezintisi esnasında I. Mahmud'a 15 Mayıs 1747 (5 Ca. 1160)'de¹¹⁶ bahçe yakınındaki Yemişçi Bahçesi'nde, iki gün sonra da bahçe yakınındaki miri koruda¹¹⁷, Nisan 1749 (R. 1162) tarihinde ise bu sefer Üsküdar Bahçesi'nde ziyafet verilmiştir. Gününbirlik geldiği bahçedeki Mehmed Paşa Kasrı'nda ikindiye kadar dinlenen padişah, verilen ziyafete iştirak ettikten sonra filikayla geri dönmüştür¹¹⁸. Nisan 1753'te ise bahçeye yakın mirî mandırada (İbrahim Paşa çayırında) I. Mahmud'a bostancıbaşı tarafından ziyafet verilmiştir¹¹⁹.

.....

111 *Târih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, I, 191.

112 "1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe", haz. Şükran Çınar, 1974, s. 60-61.

113 Kadı Ömer Efendi, "Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, Mezuniyet Tezi, İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1965, s. 45. Bu gezisinde padişaha eşlik eden Eski Saray baltacıları kethüdasına tahsis edilen kayıkla ilgili işlemler için bk. BOA, C.SM, nr. 44/2230, 28 Temmuz 1742 (25 Ca. 1155).

114 "Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, s. 49-50

115 "Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, s. 63.

116 Kadı Ömer Efendi, "Rûznâme-i Sultân Mahmûd Hân I (1160/1747-1163/1750)", haz. Kâmuran Bayrak, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul 1972, s. 12:

117 "Rûznâme-i Sultân Mahmûd Hân I (1160/1747-1163/1750)", haz. Kâmuran Bayrak, s. 12-13

118 "Rûznâme-i Sultân Mahmûd Hân I (1160/1747-1163/1750)", haz. Kâmuran Bayrak, s. 66.

119 *Mür'î't-Tevarih*, haz. Münir Aktepe, I, 172.

Bahçeyi biniş-i hümayunla ziyaret eden bir diğer padişah ise III. Mustafa idi. 8 Mayıs 1758 (29 Ş. 1171)'de bahçeye gelen padişah önce Mehmed Paşa köşkünde biraz dinlenmiş, ardından bütün bahçeyi gezmiş, bahçeden sorumlu usta ve bostancılara altın ihsan etmiş, daha sonra kendisine verilen ziyafete iştirak etmiş ve ziyafetten sonra Kadıköy'e gitmiştir¹²⁰. Padişaha bundan sonraki ziyafet, yaklaşık bir yıl sonra 9 Nisan 1759 (11 Ş. 1172) tarihinde bahçedeki Mehmed Paşa köşkünde verilmiştir¹²¹.

Bahçede III. Selim'e 14 Nisan 1791 (10 Ş. 1205)¹²², 21 Mayıs 1793 (10 L. 1207)¹²³, Ağustos 1796 (S. 1211)¹²⁴, Ağustos 1800 (R. 1215)¹²⁵, 20 Eylül 1800 (1 Ca. 1215)¹²⁶, 3 Temmuz 1801 (21 S. 1216)¹²⁷, 23 Eylül 1801 (15 Ca. 1216)¹²⁸ ve 6 Mayıs 1802 (3 M. 1217)¹²⁹ tarihlerinde verilen ziyafetler, bir takım etkinliklerden sonra gerçekleşmiştir. 15 Nisan 1792 (22 Ş. 1206)'de verilen ziyafet padişahın bu yakada yaptığı gezi sonrası verilmiştir. O gün Üsküdar yakasına geçen padişah buradan Haydarpaşa'ya, oradan ata binip Çamlıca'ya gitmiş, oradaki Melek Mehmed Paşa-zâde Sâlih Bey'in Köşkü'nde dinlenmiş, kahvaltı yaptıktan sonra Küçük Çamlıca'ya, oradan da

120 III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763), haz. Yunus Irmak, YYLT, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991, s. 19-20.

121 III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763), haz. Yunus Irmak, s. 42.

122 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 7.

123 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 127.

124 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 229.

125 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 335.

126 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 337.

127 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 353.

128 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 358.

129 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 373-374.

Merdiven Köye gitmiştir. Buradaki Tekye civarında yer alan çeşmede öğle namazını eda ettikten sonra mandıra üzerinden Üsküdar Bahçesi'ne gelmiştir. Buradaki ziyafete iştirak ettikten sonra Şemsi Paşa üzerinden İstanbul'a dönmüştür¹³⁰. Aynı padişah bu sefer 4 Mayıs 1792 (12 N. 1206)'de iftarını buradaki Mehmed Paşa Köşkü'nde açmıştır¹³¹. 24 Mayıs 1797 (27 Za. 1211)'de de düzenlenen ziyafete katılan III. Selim, ziyafetten sonra atla etrafı gezdikten sonra Beylerbeyi üzerinden Beşiktaş'a gitmiştir¹³². III. Selim'in 23 Eylül 1801 (15 Ca. 1216)'de artık askerî bir mıntıkaya dönüşen bu bahçedeki Kışla Köşkü'ne geldiği, yaptıkları etkinlikleri seyrettikten sonra kendisi için hazırlanan yemeği yedikten sonra Büyük İskele üzerinden İstanbul'a döndüğü sır kâtibî tarafından kayda geçilmiştir¹³³.

3.4. Tertip Edilen Etkinlikleri Seyretme

Üsküdar Bahçesi'nde tertip edilen başlıca eğlence ve etkinlikler tomak, güreş, testiye kurşun atma, hedefleri okla vurma, cirit, atış talimi, canbaz oyunları, musiki fasılları icra ettirme vb. etkinlikler idi. Bu etkinliklere dair tespit edilen kayıtlar genellikle XVIII. yüzyıla ait olup, çoğunlukla I. Mahmud ve III. Selim döneminde yoğunlaşmaktadır. Genellikle öğle üzeri bahçeye gelen padişahlar, tüfek atışlarını Mehmed Paşa Köşkü'nde, diğer etkinlikleri de kendileri için bahçeye kurulan sayebanlarda izlemişlerdir.

Bahçede yapılan etkinlikleri seyreden padişahlardan biri olan I. Mahmud'un, Üsküdar Bahçesi'ne ilk gezilerinde biri (muhtemelen ilki) olan 10 Haziran 1731 (4 Z. 1143) tarihli gezisi esnasında, bahşiş verilenler listesinde sayebancılarının da yer almış olması, onun dışarıda bir takım etkinlikler izlediğine yorulabilir¹³⁴. Onun 5 Ha-

130 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 69-70.

131 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 73.

132 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 250.

133 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 358.

134 TS.MA.d, nr. 1073, vr. 21b.

ziran 1742 (1 R. 1155)'deki ziyareti esnasında birçok eğlence tertip edilmiştir. Kendisinin, eğlenceleri izlemesi için tahsis edilen Mehmed Paşa Köşkü'ne gelmesinden sonra başlayan eğlencelerin ilki, testilere kurşun atma talimiydi. Hedeflerini isabetle vuranlara bahşiş veren padişah ardından tomak oyununu seyrederek. İkindiye kadar eğlenceleri seyreden padişah hazırlanan ziyafete de iştirak ettikten sonra sandalla İstanbul'a döner¹³⁵. I. Mahmud 31 Mayıs 1745 (29 R. 1158)'teki ziyaretinde de tertip edilen testilere kurşun atma etkinliğini Mehmed Paşa Kasrı'nda seyretmiş, başarılı olanlara bahşiş vermiş, Akdeniz'e giden donanmayı seyretmiş, ardından ata binip etrafta gezinti yapmış, hizmetlilere bahşiş dağıtmış, ikindi namazını kıldıktan sonra kendisine verilen ziyafete iştirak etmiş ve ardından Kadıköy'e gitmiş, buradan da sandalla İstanbul'a dönmüştür¹³⁶.

I. Mahmud'un Eylül 1745 (Ş. 1158) tarihinde bahçeye önceki gezilerine nazaran daha erken gelmiştir. Bahçeye gelir gelmez ata binip etraftaki koru ve kırlarda gezinti yapan padişah, uğradığı Yemişçi-başı Bahçesi'nde öğle namazını kılar. Ardından döndüğü Üsküdar Bahçesi'nde süvarilerin tertip ettiği cirit oyununu seyreden padişah, ikindi namazından sonra hazırlanan ziyafete katılır ve ardından sandalla sarayına döner¹³⁷.

Bahçede padişah için 1747 yılında tertip edilen etkinliklerin sıcaklardan dolayı ertelendiği anlaşılmaktadır. 13 Mayıs 1747 (3 Ca. 1160)'de bahçeye gelen padişah, nuhtemelen yapılacak etkinlikleri seyretmek için, geniş bir alan olan Haydar Paşa tarafına kurulan sayebana oturur. Ancak "hevâda ziyâde germiyyet olmağla" daha fazla dayanamayan padişah, Mehmed Paşa Kasrı'na geçer. Onun alanı terk etmesi nedeniyle olmalı ki herhangi bir etkinlik tertip edilmemiştir¹³⁸.

.....

135 "Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, s. 45.

136 "Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, s. 49-50.

137 "Mahmud I. Hakkında 1157/1744-1160/1747 Arası Ruznâme", haz. Özcan Özcan, s. 63.

138 "Rûznâme-i Sultân Mahmûd Hân I (1160/1747-1163/1750)", haz. Kâmuran Bayrak, s. 12.

I. Mahmud bahçeye geldikten birkaç gün sonra (7 Ca. 1160/17 Mayıs 1747'de) bostancıbaşı tarafından, bahçenin yakınındaki mirî mandıraya davet edilir. Koyunların sayıldığı yerde bulunan kasra gelen padişah, burada yapılan koyun sayımlarını izledikten sonra yakında kurulan sayebana geçer. İkindiye kadar görevliler tarafından tertip edilen çeşitli eğlence ve oyunları seyreden ve musiki dinleyen padişah, kendisine verilen ziyafete katılır ve bu etkinliklerden dolayı bostancıbaşıyı tebriken kendisine erkân samur kürk giydirir¹³⁹.

Daha çok Haliç havzasındaki bahçelere düşkün olan III. Mustafa, Üsküdar Bahçesi'ne yaptığı nadir gezilerinden biri olan 23 Z. 1171 tarihli gezisinde tertip edilen tüfek atışlarını Mehmed Paşa Köşkü'nde seyretmiştir¹⁴⁰. 11 Ş. 1172 tarihindeki gezisi esnasında ise yapılan kurşun atışlarını ve düzenlenen tomak oyunu seyretmiş, görevlilere altın dağıttıktan sonra kendisi için hazırlanan ziyafete iştirak etmiş, ardından kıldığı ikindi namazından sonra dönmüştür¹⁴¹.

Etkinliklerinin çeşitliliğiyle Üsküdar Bahçesi'ni şenlendiren padişah hiç şüphesiz bahçeyi en çok ziyaret eden padişahların başında gelen III. Selim olmuştur. Başta tüfek talimi, cirit, güreş, mehter konseri, çengi, atış talimi ve benzeri eğlencelerinin yanı sıra kışlanın temelini atma, kışla inşaatını yapımını kontrol etme, kışlayı hizmete açma, caminin temelini atma, camiye hizmete açma gibi etkinlikler de tertip ettirmiştir.

III. Selim'in 14 Nisan 1791 (10 Ş. 1205)'deki ziyareti esnasında birçok etkinlik düzenlenmiştir. Önce Mehmed Paşa Kasrı'nda tüfenkçilerin tüfek atışlarını seyreden padişah, daha sonra bizzat kendisi de testilere kurşun atar. Dışarıdaki otağına geçen padişah ağaların cirit oyununu, pehlivanların güreşlerini seyredip, hepsine bahşiş verir. Ardından yemek yer ve kayıkla İstanbul'a döner¹⁴².

.....

139 "Rûznâme-i Sultân Mahmûd Hân I (1160/1747-1163/1750)", haz. Kâmuran Bayrak, s. 12-13.

140 "III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763)", haz. Yunus Irmak, s. 28.

141 "III. Mustafa Ruznamesi (H. 1171-1177/M. 1757-1763)", haz. Yunus Irmak, s. 42.

142 *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, haz. V. Sema Arıkan, s. 7.

III. Selim'in Üsküdar Bahçesi'ne 12 Temmuz 1792 (22 Za. 1206) tarihindeki gezisinde de benzer etkinlikler yapılır. Yine Mehmed Paşa Kasrı'nda tüfenkçilerin silah atışlarını seyreden padişah, bizzat kendisi de testilere atış yapar. Öğle namazını eda ettikten sonra dışarıdaki sayebanda oturur. Kemankeşlere piştov attırır, pehlivanları güreştirir, musiki fasılları dinler. Saat on bire kadar eğlenen III. Selim, filikasıyla İstanbul'a döner¹⁴³.

Yaklaşık bir sene sonraki 21 Mayıs 1793 (10 L. 1207)'teki gezisinde Mehmed Paşa Kasrı'nda ağaların tüfek atışlarını seyreden padişah bizzat kendisi de testilere kurşun atar ve sır kâtibinin rivayetine göre "herkesden ezyed sebûlar şikest" eder. Daha sonra dışarıda kurulan sayebena geçen III. Selim kemankeşlerin ok atışlarını ve oynadıkları menzil ciridini seyreder. Ardından pehlivanların güreşlerini seyreden padişah, düzenlenen ziyafete iştirak eder, musiki fasıllarını dinler, ikinci namazını kıldıktan sonra bahar mevsimi olması sebebiyle boğaz turu yaparak Topkapı Sarayı'na döner¹⁴⁴. Bir sene sonraki ziyaret de (10 Mayıs 1794/9 L. 1208) benzer etkinliklere sahne olur. Tüfek atışlarını Mehmed Paşa Kasrı'nda seyreden padişah, ardından taşrada kurulmuş olan sayebanda sade nekkare eşliğinde pehlivanların güreşlerini seyreder. İkinci sonrası sandalıyla Ortaköy'e gider¹⁴⁵.

Karşı yakaya gezmek kastıyla Üsküdar tarafına geçen III. Selim, bir şekilde yolunu Üsküdar Bahçesi'ne düşürmeyi ihmal etmezdi. Onun 13 Mayıs 1795 (23 L. 1209) tarihindeki gezisi bu hususa tipik bir örnek teşkil etmektedir. "*Tebdîl binişi tarîkiyle ve tenezzüh kasdıyle*" Haydar Paşa Bahçesi'ne geçen III. Selim, buradan da Merdivenköy'e kadar gezintiye çıkar ve Kadıköy üzerinden Üsküdar Bahçesi'ne uğramayı ihmal etmez. Mehmed Paşa Köşkü'nde ikindiye kadar tüfek atışlarını seyreder¹⁴⁶. İki hafta sonra tekrar bahçeye uğrayan padişah

.....
143 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, s. 82. Bu gezi esnasında sadrazam için kurulan çadırların Bahçekapısı'ndan buraya 25 mavna ile taşınmıştır (BOA, C.DH, nr. 99/4949, 31 Mayıs 1792/9 L. 1206).

144 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 127.

145 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 165.

146 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s.191.

için birçok eğlenceyi seyretme imkânı sunulmuştu. Önce, Mehmed Paşa Kasrı'nda oturup tüfek atışları seyreden padişah, atışlar bittikten sonra dışarıda hazırlanan otağa geçer. Önce namdar pehlivanların güreşlerini seyreder, ardından saz fasılları dinler¹⁴⁷.

III. Selim'in Ağustos 1796 (S. 1211) tarihli gezisi, eğlence bakımından yoğun bir programa sahipti. Öğleden önce bahçeye gelen padişah, bir müddet dinlendikten sonra tüfek atışları seyreder ve bizzat kendisi de testilere kurşun atar. Ardından otağına geçen padişah, pehlivan güreşlerini seyreder, saz fasılları dinler, ziyafete iştirak eder¹⁴⁸.

III. Selim'in R. 1215'deki ziyareti bahçenin işlev bakımından yaşadığı dönüşüme denk gelmiştir. Üsküdar Bahçesi'nde de tıpkı Levent Bahçesi'nde olduğu gibi "ta'limlû tüfengci Bostâni neferâtı"ndan oluşan yeni bir ordu ve onun barınacağı yeni bir kışlanın yapılması kararlaştırılınca, padişah 25 Ağustos 1800 (4 R. 1215)'te Üsküdar Bahçesine gelir. III. Selim, kışlanın temelini atar, yeni yazılan nefere top ve tüfek atışları yaptırır, başarılı olanlara bahşişler verir. Daha sonra kendisi testilere kurşun atışı yapar, verilen ziyafete iştirak eder¹⁴⁹.

Bu tarihten sonra III. Selim için bahçede tertip edilen etkinliklerin kurulan yeni orduyla da ilintili olmasına özen gösterilir. Mesela atış talimleri artık kurulan yeni ordunun neferlerine yaptırılmaya başlanmıştır. Bunu padişahın hemen bir ay sonraki gezisinde gözlemlemek mümkündür. 20 Eylül 1800 (1 Ca. 1215)'de gerçekleşen gezisi esnasında yeni ordunun ilk öncüleri olan bostanî tüfenkçilerinin talimlerini seyreden padişah, ardından musiki fasılları dinlemiş ve yemek yedikten sonra atla Çamlıca'ya, oradan da beylerbeyine gitmiştir¹⁵⁰. Yapımına başlanan bu kışlaya padişah yakın ilgi göstermiş ve

.....
147 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s.192.

148 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 229.

149 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 335.

150 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 337.

çalışmaları yerinde gözlemlemek için fırsat buldukça bahçeye gelmiştir. Meselâ 11 Ocak 1801 (25 Ş. 1215)'de yaptığı gezisi sadece inşaatın yapımını kontrol etmek içindi¹⁵¹. 3 Temmuz 1801 (21 S. 1216)'deki gezi ise, kompleksin biten bir yapısını, Kışla Köşkü'nü görmeye yönelikti. Köşkte belli bir süre oturan III. Selim, talimli bostanî neferlerinin talimini seyreder, ağalara hedef atışları yaptırır, pehlivanların güreşlerini izler ve ardından saz fasılları eşliğinde yemek yer¹⁵². 23 Eylül 1801 (15 Ca. 1216) tarihindeki gezide III. Selim'in izlediği etkinlik için kullanılan "ber-mu'tâd temâşâlar"¹⁵³ ifadesinden atış talimleri, güreş müsabakaları, fasıl olduğu tahmin edilebilir.

Kışlanın bitip hizmete girmesinden sonra umulan nitelikte neferler yetiştirilmeye başlanır. Belli bir süre sonra kışlada eğitilen asker artık sefere gidebilecek seviyeye gelir. Nitekim yeni ordunun kurucusu ve kışlanın banisi olan III. Selim'in 6 Mayıs 1802 (3 M. 1217) tarihindeki ziyareti, kışlada yetişip sefere memur edilen askerin çıkış merasimini seyretmekti. Öğleden önce gibi erken denilebilecek bir vakitte bahçeye gelen padişah, öğleye kadar kasırda dinlenir. Öğle namazından sonra sefere gidecek talimli süvari ve piyade neferin yeni düzen üzere yaptıkları idman ve talimleri seyreden ve bundan ziyadesiyle memnun kalan padişah, 20 kese para bahşiş gönderir. Ardından pehlivanların güreş müsabakalarını ve ağaların atış talimini seyreden III. Selim, kendisi için hazırlanan yemeği yer ve ikindi namazını eda ettikten sonra Üsküdar üzerinden İstanbul'a döner¹⁵⁴. III. Selim 5 Ekim 1802 (7 C. 1217)'de ise yaptırdığı caminin inşaat faaliyetlerini kontrol için bahçeye gelir¹⁵⁵.

- .....
- 151 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 343
- 152 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 353
- 153 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 358.
- 154 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 373-374.
- 155 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 385.

3.5. Devlet İşlerinin Görüşülmesi

Üsküdar Bahçesi bir eğlenme ve dinlenme mekanı olmasının yanı sıra devlet ile ilgili işlerin görüşülüp karara bağlandığı bir yer de olmuştur. Meselâ 18 Şevvâl 995'te burada toplanan sadrazam, vezirler, padişah hocası ve diğer bazı görevliler Ejderhan Seferi için görüşmeler yapmıştır¹⁵⁶.

Bahçede devlet işlerinin görüşülmesi en çok I. Ahmed ve IV. Mehmed döneminde yaşanmıştır. Bunlardan I. Ahmed'in, genelde bahçelere özelde Üsküdar Bahçesi'ne düşkünlüğü, onu neredeyse bir devlet geleneğine aykırı davranmaya sevk edecekti. Çok itimat ettiği Veziriazam Kuyucu Murad Paşa'nın eşkıyayı temizleme hususunda gösterdiği maharet karşısında ziyadesiyle memnun olan padişah, belki de yaşlı veziriazamının işini kolaylaştıracağı düşüncesiyle divan toplantılarının artık Üsküdar Bahçesi'nde yapılmasını ister. Ancak görmüş veziriazam devlet geleneğine aykırı bir tasarrufun nelere mal olacağını kestirebildiği için münasip bir dille bunun geleneğe aykırı olduğunu dolayısıyla uygun olamayacağını beyan edince padişah bu düşüncesinden vaz geçer¹⁵⁷.

Üsküdar Bahçesi, 1609 (1018) yılında I. Ahmed ile veziriazamı Kuyucu Murad Paşa arasında ilginç bir görüşmeye sahne olmuştur. Kuyucu Murad Paşa, vaktiyle kendisini fakirliği ve makamının düşüklüğünden dolayı tahkir eden Defterdar Etmekçizâde Ahmed Paşa'ya kin bağlamış, veziriazam olur olmaz, bir bahaneyle onu idam etmeye teşebbüs etmiştir. Ortadan kaldıracağı kişiye son ana kadar iyi davranarak amacını gerçekleştirme tarzıyla iş yapan Kuyucu Murad Paşa'ya karşı hep tedirgin ve müteyakkız olan Defterdar, onun, hakkında planını öğrenince, padişah'tan kendisini kurtarması için yalvarır. Neticede I. Ahmed, Üsküdar Bahçesi'ne çağırdığı Kuyucu Murad Paşa'dan Ahmed Paşa'yı kendisine bağışlamasını "rica etmesi" üzerine, bu ricayı kıramayan Kuyucu kendisini affeder¹⁵⁸.

.....

156 *Târih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, I, 191.

157 *Târih-i Na'îmâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, s. 368-369.

158 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 566-568; *Târih-i Na'îmâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, 373-375.

Ekim 1654 (Z. 1064)'te IV. Mehmed isteği üzerine, başta müftü ve kadıaskeler olmak üzere diğer üst düzey idareciler hakkındaki, mansıpları rüşvetle verme ve mansıplara haksız yere el koyma şikâyetinin görüşülmesi için devlet erkânı Üsküdar Bahçesi'ne çağrılmıştır. Şikâyet, şaşılacak şekilde hiçbir makama takılmadan doğrudan padişaha ulaşan imzasız bir mektupla dile getirilmişti. Mektupta başta müftü olmak üzere gerek görevden alınan Anadolu ve Rumeli kadıaskeleri gerekse mevcut kadıaskerlerin, mansıpları rüşvetle verdikleri, bir mansıbı rüşvet karşılığı birden fazla görevliye verdikleri, veziriazamla müftünün olup bitenlere göz yumdukları; diğer üst düzey idarecilerle harem mensupları arasında rüşvetin sıradan bir uygulamaya dönüştüğü ve bunun gibi idarecileri itham eden suçlamaları ihtiva ediyordu. İthamların doğru olup olmadığının anlaşılması için taşradan çağrılan kadıların müftü ve sadrazamın ustaca bir oyunuyla padişah huzuruna çıkartılmaması ve üst düzey idarecilerin ağız birliği edip, ithamların iftira olduğunu söylemeleri üzerine, görüşme, eski kadıaskerlerin sürgün edilmesi kararı dışında herhangi bir netice vermeden sona ermiştir¹⁵⁹. Aynı ay içerisinde Sadrazam Derviş Mehmed Paşa, sadrazam olarak padişahla son görüşmelerinden birini Üsküdar Bahçesi'nde yapmıştır¹⁶⁰.

Seferde olan ordunun başarısız olması üzerine devlet erkânı padişah huzurunda 1659 (1069)'da Üsküdar Bahçesi'nde görüşme yapar. Görüşme sonrası yaklaşan kıştan dolayı takviye birliklerin sonraki yılın bahar ayında gönderilmesi, ordu komutanı Vezîr Murtazâ Paşa'nın azledilip yerine Vezîr Köse Ali Paşa'nın atanması ve Üsküdar'da bekleyen kapıkullarının veziriazamla birlikte İstanbul'a geçmesi kararlaştırılır¹⁶¹. 20 Temmuz 1671 (13 Ra. 1082)'de Yeni Darussaade .....

159 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 63; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1539-1547.

160 Şikâyetleri içeren bir ruk'anın padişahın huzurunda okunup uzun süre mütalaa edilirken ayakta kalan veziriazam, toplantı bitiminde ziyadesiyle yorgun düşer. Dışarı çıkar çıkmaz kendisini mermer sofanın üzerine atan ve burada yarım saate yakın oturan vezir soğuk alır. Diğer bedeni hastalıklarının da tesiriyle felç geçiren sadrazam daha sonra görevden alınır (*Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1548-1550).

161 "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 173.

Ağası Yusuf Ağa, IV. Mehmed'in eski darüssaade ağası Abbas Ağa ile Valide Sultana gönderdiği hatları, Üsküdar Bahçesi'nde kendilerine takdim eder¹⁶².

3.6. Elçi Kabulü

Bir saraya sahip olmasından dolayı Üsküdar Bahçesi'nde elçi kabulleri de yapılmıştır. Bahçede ilk elçi kabulünü, bahçenin banisi olan Kanuni Sultan Süleyman yapmıştır. İran'a gönderilen Türk elçilik heyetinin reis Kapıcıbaşı Hasan Ağa, dönüşte Üsküdar Bahçesi'nde padişahın huzuruna kabul edilmiştir¹⁶³.

III. Murad'ın Üsküdar Bahçesi'nde bulunduğu bir sırada, "*Lüterân kâfirinden haber getüren Frenk*" 6 Temmuz 1578 (Ca. 986)'de huzuruna çıkarıldığı padişahın elini öpüp dönüş için izin almıştır¹⁶⁴. 1613 (1022) yılında ise Flemenk elçisi I. Ahmed tarafından bahçede kabul edilmiştir. Bir ticaret filosu ile gelmiş olması, ziyaretin ticarî amaçlı olduğunu göstermektedir. Elçi huzura kabul edildiği gün beraberinde getirdiği hediyeleri padişaha takdim etmiş, beraberindeki tüccarla ülkesine dönüş için izin almıştır¹⁶⁵.

21-31 Ağustos 1656 (Evail-i Za. 1066)'da ise bu sefer Babür elçisi Kaim Bey memleketine dönmeye izin verilmesi talebiyle IV. Mehmed tarafından Üsküdar Bahçesi'nde Mehmed Paşa Köşkünde kabul edilmiştir. Ziyaret esnasında padişah tarafından kendisine hil'at giydirilmiştir¹⁶⁶. Ardından padişahın cevabını içeren mek-

.....

162 Abbas Ağa'ya gönderilen hat, ağanın zimmetinde kalan paranın iadesinin talep edilmesini yanı sıra, yaşanan son gelişmelerden dolayı padişahın ilkbaharda Lehistan'a sefer yapmaktan vaz geçtiğini ve Arabistan'a sefer yapacağı bilgisini de içermekteydi (*TS.MA.d*, nr. 1219/0001).

163 A. S. Ünver, "Üsküdar Kavak Sarayı Hakkında Vesikaları Sıralama ve Bir Deneme I", s. 176-177 arasındaki minyatür.

164 Bu bilgi Durmuş Kandıra'nın İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı'nda doktora tezi olarak hazırlanan ve henüz bitirilmemiş çalışmasından alınmıştır (Seyyid Lokmân, "Zübdetü't-Tevârih (Tahlil-Metin)", s. 506 [v. 93]).

165 "Fezleke (Tahlil ve Metin)", haz. Zeynep Aycibin, s. 593-594.

166 *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, haz.

tup ile hediyelerini götüren Türk elçilik heyeti de burada padişah huzuruna çıkarılmıştır. Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Manzade Hüseyin Ağa'ya padişah huzurunda hil'at giydirildikten sonra kendisine mektup ile Babür hükümdarı Şah Cihan'a takdim edilecek hediyeler teslim edilmiştir¹⁶⁷. Hindistan'a giden Türk elçilik heyeti kendisini bir kargaşanın içinde bulur. Zira gönderildikleri Babür hükümdarı Şah Cihan vefat etmiş, oğulları arasında taht mücadelesi başlamıştı. Elçilik heyeti o bölgeye hâkim olan Sultan Murad-bahş tarafından kabul edildikten sonra mektup ve hediyelerle birlikte geri gönderilmişlerdi. Elçilik heyeti Üsküdar'a ulaştığında, IV. Mehmed, Üsküdar Bahçesi'nde bulunmaktaydı. Elçilik heyeti sadrazam tarafından bahçedeki Mehmed Paşa Köşkü'nde padişahın huzuruna çıkarılır, beraberinde getirdikleri mektup ve hediyeleri padişaha takdim ederler¹⁶⁸.

Mart 1722 (Ca. 1134)'de ise İran elçisi, Boğaziçi'ndeki bazı bahçe ve mesirelerin yanı sıra Üsküdar Bahçesi'nde de ağırlandı¹⁶⁹.

Elçiler dışında bağlı devletlerin hanları ve üst düzey devlet görevlileri de Üsküdar Bahçesi'nde kabul edilmiştir. Bunlardan biri olan ve Rodos'ta ikamete mecbur bırakılmış olan Mehmed Giray'dı. Kırım Hanı İslam Giray'ın ölmesi üzerine kendisi İstanbul getirilmiş, 26 Ağustos 1654 (12 L. 1064)'te Üsküdar Bahçesi'nde sadrazam tarafından padişahın huzuruna çıkarılmış; kendisine hanlık tevcih edilmiştir¹⁷⁰.

.....

Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 96-97; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, IV, 1691; *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 65.

167 "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâme'si Tahlil ve Metin Tenkidi", haz. Fahri Çetin Derin, YDT, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 82; "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 65.

168 "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]", haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 136-137; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, IV, 1833-1834.

169 *Târih-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, İstanbul 2013, II, 1282.

170 "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]", haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 63.

Sultan İbrahim, kaptanpaşa olarak atanan Silahdar Yusuf Paşa'yı Temmuz 1644 tarihinde Üsküdar Bahçesi'nde kabul etmiştir¹⁷¹. 1654'te Akdeniz'e sefere giden donanma için Yalı Köşkü'nde yapılan törenden hemen sonra Üsküdar Bahçesi giden IV. Mehmed, ertesi gün kaptan paşayı burada kabul etmiştir¹⁷².

3.7. Sefere Gidiş ve Dönüşlerde Konaklama

Üsküdar, Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarına açılan kapısı mesabesinde olup, Anadolu tarafına karadan yapılacak seyahatlerin başlangıç noktasını teşkil etmekteydi. Seferlerde de aynı fonksiyonu icra eden Üsküdar, İstanbul'dan gidecek ordunun toplanma, hazırlıklarının ikmal etme mekânıydı¹⁷³. Ordu sefer için gereken hazırlıkları yaparken, padişahlar da karşı yakaya geçerek Üsküdar Bahçesi'nde konaklardı. Ordunun hareket gününe kadar burada kalan padişahlar sefer hakkında devlet erkânıyla istişare eder, sefer günü ise ya orduyla birlikte sefere gider ya da orduyu uğurlarlardı. Dönüşlerde de padişahlar İstanbul'a geçmeden önce burada bir ya da birkaç gün kaldıktan sonra karşı yakaya geçerlerdi.

Bahçenin banisi olan Kanuni Sultan Süleyman'ın 1555 Amasya Antlaşması ile biten sefer dönüşü burada konaklamıştır¹⁷⁴. Ondan sonra, uzun bir süre herhangi bir padişah kumandasında Anadolu'ya sefer yapılmadığından, padişahlar bahçeyi bu amaçla kullanmamışlardır. Üsküdar Bahçesi ancak IV. Murad zamanında tekrar bu amaç için kullanılmıştır. Revan Seferine giden IV. Murad'ın otağı 21 Şubat 1635 (4 N. 1044)'te Üsküdar Haydarpaşa çayırına kurulmuştur. Revan seferi dönüşünde İzmit ve Fenerbahçe bahçelerinde kalan padişahın İstanbul öncesi son durağı Aralık 1635 (B. 1045)'te geldiği Üsküdar

.....

171 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1001.

172 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1520-1521.

173 XVIII. yüzyılın sonunda İstanbul'a gelmiş olan Carbognano da bahçenin bu vasfına atıfta bulunmuştur (C.C.Carbognanano, *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 90).

174 "Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik", haz. Funda Demirtaş, s. 691. Yine bk. İOTK, 1971, II, 296-297.

Bahçesi olmuştur¹⁷⁵. IV. Murad, burada kaldığı süre zarfında her gün avlanmış, bahçeye getirttiği Kantemir'i idam ettirmiştir¹⁷⁶.

1047'de Bağdat Seferine çıkan IV. Murad 8 Nisan 1638 (23 Za. 1047)'de Üsküdar Bahçesi'ne geçmiş ve 29 gün burada kalmış; Nisanın sonlarına doğru harekete geçmiştir¹⁷⁷. Sefer dönüşünde de kendisinin kalması için Üsküdar Bahçesi'ndeki saray hazırlanmıştır¹⁷⁸. 10 Haziran 1639 (8 S. 1049) tarihinde buraya ulaşan¹⁷⁹ IV. Murad, üç gün burada kaldıktan sonra İstanbul'a geçmiştir¹⁸⁰. Sefer sonrası dinlenme için padişahın tercih ettiği bahçelerden birisi de Kandilli ve İstavroz bahçeleriyle birlikte Üsküdar Bahçesi olmuştur¹⁸¹.

3.8. Şehzadelerin Konaklamaları

Şehzadelerin, gerek tahta geçmek gerekse diğer gerekçelerle İstanbul'a davet edilmeleri durumunda, İstanbul'a geçmeden önce kendileri burada konaklanır; dinlenip gereken hazırlıklarını yaptıktan sonra karşıya geçerlerdi. Meselâ babasının ölümü üzerine tahta geçmek için İstanbul'a gelen Şehzade Selim de burada konaklamıştır¹⁸².

- .....
- 175 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1011, 1039; *Fezleke*, haz. Zeynep Aycibin, s. 849-850.
- 176 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, II, 1046, 1051; *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, haz. Ömer Kucak, YYLT, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007, s. 23.
- 177 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 880; *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1069, 1073.
- 178 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1118.
- 179 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1121-1122.
- 180 "Peçevî Tarihi (355b-364b, Zeyl 365a-393a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)", haz. Hamdi Şimşek, YYLT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 45.
- 181 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1126-1127.
- 182 *Târîh-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, I, 41-43.

Yine, III. Murad'ın Manisa'dan gelen şehzadeleri de İstanbul'a geçmeden önce burada konaklamışlardır¹⁸³.

3.9. Orduyu Uğurlama

Üsküdar Bahçesi'nde orduyu uğurlayan padişahların sefere katılmayan padişahlardı. Tespit ettiğimiz kayıtların tamamı da I. Ahmed ile ilgilidir. Padişah Anadolu tarafına yapılan her sefer esnasında Üsküdar Bahçesi'nden orduyu uğurlamıştır. Bu bağlamda Ferhad Paşa'nın serdarlığında sefere giden ordunun Haziran 1606 (S. 1015) tarihinde Haydarpaşa ile iskele arasındaki çayırdaki çayırdaki alay-ı hümayun törenini Üsküdar Bahçesi'nde seyretmiştir¹⁸⁴. Yine 1607 (1016)'de Veziriazam Kuyucu Murad Paşa'nın komutasında Anadolu'ya Celaliler üzerine sefere giden orduyu uğurlamak için Üsküdar Bahçesi'ne geçmiş, ordu hareket edinceye kadar hem seferle ilgili görüşmeleri yapmış hem de kırlarda dolaşıp avlanmıştır¹⁸⁵. 1609 (1018) ve 1610 yıllarında yine Kuyucu Murad Paşa'nın serdar-ı ekremlüğünde çıkılması planlanan seferler esnasında da I. Ahmed Üsküdar'a geçmiş, hareket gününe kadar seferle ilgili görüşmeleri burada yapmıştır¹⁸⁶.

3.10. Karargâh Olarak Kullanma

Üsküdar Bahçesi, sadece dinlenme ve eğlenme faaliyetlerine sahne olmamış, şartların zorlamasıyla bu işlevleriyle pek de bağdaştırılamayacak askerî amaçlar için de kullanılmıştır. Farklı tarihlerde yaşanan üç gelişmeden dolayı Üsküdar Bahçesi'nin bazen bir

183 Seyyid Lokmân, "Zübdetü't-Tevârih", s. 472-473 (v. 89b).

184 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, I, 462; "Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı (Metinleri, Tahlilleri)", YDT, haz. Abdurrahman Sağır, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000, s. 595n.

185 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, I, 488-489.

186 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, I, 552-553; "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 563; "Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i", haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, I, s. 97.

savunma hattı bazen de ordugâh olarak kullanılmıştır. Bu olayların ilki olan Mayıs-Haziran 1643'teki Telâşi-i Hüseyin Paşa Vak'asında, isyan edip Üsküdar'a kadar gelen Hüseyin Paşa'nın tedibi için ordu Üsküdar'a geçirilmiştir. Sultan İbrahim de mücadeleyi takip etmek için Üsküdar Bahçesi'ne geçmiş ve gailenin def'ine kadar orada kalmıştır¹⁸⁷.

Anadolu'da 1059'da ayaklanıp Üsküdar doğru hareket eden Gürcü Nebi olayında da bahçe savunma hattı olarak kullanılmıştır. Seferle memur edilen askerler Kadıköy, Kayışdağı, Bulgurlu, Çamlıca hatlarına konuşlandırılırken, silahlı bostancılar da 4 Temmuz 1649 (23 C. 1059) tarihinde Üsküdar Bahçesi'ne konuşlandırılmış, tehlikenin sonra ermesine kadar burada kalmışlardır¹⁸⁸.

1658'de ordunun Abaza Hasan Paşa ile yaptığı savaşta yenildiği haberinin gelmesi üzerine IV. Mehmed, mücadeleyi yürütmek için Üsküdar Bahçesi'ne geçmiştir. Ancak, devlet erkânı onun bizzat sefere iştirak etmesinin ve Üsküdar'da bulunmasının sakıncalı olduğunu söylemesi üzerine kendisi tekrar İstanbul'a dönmüştür¹⁸⁹.

3.11. Ceza İnfazları

Üsküdar Bahçesi, tarihsel süreçte değişik sosyal statülere sahip kişilerin idam veya sürgün gibi cezalandırmalara maruz kaldıkları bir yer de olmuştur. Bu cezalardan idamlar daha çok IV. Murad ve IV. Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. IV. Murad tarafından bahçede katledilen ilk devlet görevlilerden birisi 1635 (1045) yılında idam edilen koyun kâtibi Sarı Mehmed Efendi'dir. Yetenekli, ancak mala ve

.....
187 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 922; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, s. 966-967; "Tarih-i Nihâdî (80b-152a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)", haz. Satiye Büşra Uysal, YYLT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 48-50.

188 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 1055-1057; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1225.

189 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, IV, 1810-1811; Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, "Tarih-i Sülâle-i Köprülü" (Transkripsiyon ve Tahlil), haz. Mehmet Fatih Gökçek, YYLT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 92.

makama düşkün, hırslı birisi olan Mehmed Efendi, hırsından dolayı daha önce iki kez ölümden dönmüştü. Bunlardan ilkinde malının müsadere edilmesi, ikincisinde de Rodos'a sürülmekle kurtulmuştu. Ancak defterdarın ihmalkârlığını öne sürüp, padişahın defterdarlık makamını talep etmesi, padişah tarafından küstahlık olarak görülmüş ve kendisi Üsküdar Bahçesi'nde bulunan padişahın huzurunda katledilmiştir¹⁹⁰.

1635 (1045) yılında katledilen bir diğer görevli ise Kantemir'dir. Revan Seferi sonrası kaldığı Üsküdar Bahçesi'ne Kantemir'i getirten padişah, karışıklığa neden olduğu gerekçesiyle burada idam ettirmiştir¹⁹¹. Bahçede idamı infaz edilen bir diğer görevli ise İstanbul Kaymakamı Tabaniyassı Mehmed Paşa idi. Aslında o bir bakıma, iki üst düzey devlet idareci arasındaki ölümcül rekabette taraf tutmakla feci akıbetini hazırlamıştır. 1639 (1049)'da, padişahın mukarriplerinden Silahdar ile Veziriazam arasında, düşmanlıktan kaynaklanan bir rekabet vardı. Silahdar, sadrazamı ortadan kaldırmak için türlü hilelere başvurmuş ve hatta bir seferinde onun görevden alınıp idam edilmesine padişahı ikna etmişti. Ancak kaymakam, kendisi gibi Arnavut olan dostu sadrazamın aleyhine olan bu oyunu bozmuştur. Buna rağmen sadrazamın rakiplerinin pes etmeye pek de niyetleri yoktu. Sadrazamla birlikte kaymakamı da hedef tahtasına koyarlar. Önce bir hile ile onu ortadan kaldırmaya karar verirler. Neticede Eflak Beyi'ni haksız yere azlettirme hususunda kendisini yanılttığı gerekçesiyle padişahın kaymakama gazap duymasını sağlarlar. Kaymakam her ne kadar silahtarın talebiyle böyle bir teşebbüste bulunduğunu söylese de sözünü dinlemez, önce Yedikule'de hapsedilir, ardından Üsküdar Bahçesi'nde padişahın huzurunda boğdurulmak suretiyle idam edilir¹⁹².

Üsküdar Bahçesi'nde 31 Temmuz 1656 (9 L. 1066) tarihinde IV. Mehmed'in emriyle üç önemli sanık idam edilmiştir. Bunlardan

.....

190 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, 828.

191 *Topçular Kâtibi Abdulkâdir (Kadrî Efendi) Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, II, 1046, 1051; "Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)", haz. Ömer Kucak, YYLT, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007, s. 23.

192 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, 922-926.

Tersane Emîni Hısım Mehmed Ağa, bozguna uğrayan donanmanın mühimmatını tedarikte ihmalkâr davrandığı ve kusurlu olduğu; tazıcıbaşı Çınar Vak'ası'nda üzerine vazife olmadığı halde saklanan ağaları asilere ihbar ettiği ve Hacı Ahmed-oğlu ise isyan ettiği gerekçesiyle bu feci akıbeta düşer olmuşlardır¹⁹³. Nisan 1659'da Anadolu'da yakalanan Celaliler, Üsküdar Kavak iskelesinde yetmiş, seksen, yüz kişilik gruplar hâlinde IV. Mehmed'in huzurunda idam edilip cesetleri denize atılmıştır¹⁹⁴. Yine Mısır ümerasından asi Circe Bey'in kesik başı 1 Mayıs 1659 (8 Ş. 1069)'da Üsküdar Bahçesi'nde IV. Mehmed'e takdim edilmiştir¹⁹⁵.

Bahçede gerçekleşen bir diğer cezalandırma şekli ise azil ve sürgünlerdi. 26 Haziran 1676 (14 R. 1087) tarihinde IV. Mehmed'in Üsküdar Bahçesi'ne göçü esnasında hassa Şatırların şikâyeti üzerine Şâtırbaşı Halil Ağa'nın azledilir ve yerine Hasoda ağalarından Dülbend Ağası Bosnevî Sâlih Ağa tayin edilmiştir¹⁹⁶. Yine Bursa'ya sürülen Şeyh Mehmed Mısırî, yine uygunsuz sözler söylemesinden dolayı Limni'ye sürülme emrini IV. Mehmed Üsküdar Bahçesi'nde vermiştir¹⁹⁷. 5 Temmuz 1774 (25 R. 1188) tarihinde ise I. Abdülhamid azlettiği kaymakam Kavak Sarayı'nda tutulmuştur¹⁹⁸.

3.12. Üst Düzey Devlet Adamlarının Karşılanması veya Ağırlandırılması

Bahçede üst düzey devlet adamlarının karşılanması veya ağırlandırılması özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren görülen bir uygulamaydı.

.....

193 "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyinâme'si Tahlil ve Metin Tenkidi", haz. Fahri Çetin Derin, YDT, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 81; "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 64.

194 *Evlîya Çelebi'nin Seyahatnâmesi*, V, 138. Yine bk. *Zübdetü't-Tevârihi*, I, 28.

195 "Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]", haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul 2008, s. 135; "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 185, 187.

196 "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 675-676.

197 "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 685-686.

198 "Mehmed Hasib Rûznâmesi", haz. Süleyman Göksu, s. 52.

Bunda, bahçenin artık göç-i hümayunlar için kullanılmamış olmasının etkisi vardı.

I. Mahmud zamanında İstanbul'a davet edilen sadrazam adayı Ali Paşa Nisan 1732'de Üsküdar Bahçesi'nde devlet erkânı (şeyhülislam, kadıaskerler ve diğer divan erbabı) tarafından karşılanmış, kendisine verilen ziyafetten sonra iştirak ettikten sonra hep birlikte İstanbul'a dönmüşlerdir¹⁹⁹.

Davet üzerine Haziran 1792'de İstanbul'a dönen sadrazam adayı Melek Mehmed Paşa da, Haydarpaşa Bahçesi'nde şeyhülislam, kadıaskerler, kaymakam, nakibüleşraf, İstanbul kadısı, rical-i devlet, erkân-ı saltanat, bilcümle ocaklı ve zâbitan tarafından karşılanmış, Üsküdar Bahçesi'nde de ağırlandı. Kendisine verilen ziyafetten sonra sadrazam İstanbul'a geçmiştir²⁰⁰. Tıpkı onun gibi sadrazamlığa atanan halefi İzzet Mehmed Paşa, gizlice gönderilen haber üzerine İstanbul'a hareket etmiş ve 19 Ekim 1794 (24 Ra. 1209) tarihinde Üsküdar Bahçesi'ne varmış, daha sonra silahtar ağa kendisini üç çifte kayıkla padişahın huzuruna götürmüştür²⁰¹. 25 Ekim 1798 (15 Ca. 1213)'de Üsküdar'a gelen sadrazamı şeyhülislam, üst düzey idareciler kendisini Üsküdar Bahçesi'nde karşılamışlardır²⁰². Yine Rumeli tarafına sefere memur edilen Serasker ve aynı zamanda Karaman Valisi Vezir Abdurrahman Paşa ile diğer görevliler de burada ağırlandı²⁰³.

3.13. Hastalık Döneminde Dinlenme

Hastalık döneminde dinlenme, padişahların bahçelerde kalma gerekçeleri bakımından pek de yaygın olmayan bir gerekçeydi. Bu

199 *Mür'it-Tevarih*, haz. Münir Aktepe, I, s. 28.

200 "Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi", haz. Ali Osman Çınar, s. 327-328.

201 *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, haz. V. Sema Arıkan, s. 179.

202 *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, haz. V. Sema Arıkan, s. 290.

203 Onlar için gerekli olan çadırlar Bahçekapı ve Ahırkapıdan yirmi ateş kayığı ile taşınmıştır (BOA, C.AS, 992/43376, 29 Ra. 1221).

gerekçeyle bahçede kalan nadir padişahlardan birisi IV. Murad'dır. Bağdat Seferi dönüşü Kasım 1639 (B. 1049)'da Beykoz Bahçesi'nde avlanırken, aniden rahatsızlanan padişah, İstanbul'a değil de Üsküdar Bahçesi'ne dönmüştür. Padişahın on gün kadar süren rahatsızlığı devlet erkânını endişeye sevk edecek kadar ağır geçmiş, ardından şifa bulmuştur²⁰⁴.

3.14. Ulemayı İmtihana Tabi Tutma

IV. Murad döneminde bahçelerde rastlanan ender durumlardan biri de ulemayı imtihana tabi tutma idi. Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgiye bakılırsa, bu uygulamasının padişahın, toplum ve devlet için büyük önem arz eden ulemanın "ehli, nâ-ehli teşhîs ü temyîz" arzusundan kaynaklandığını anlaşılmaktadır. Bunun için 1637 (1047)'de önemli ilmiye makamlarına atanacak kadıları, Üsküdar Bahçesi'nde iken huzurunda imtihana tabi tutar; aralarında liyakatli olmayanları ayırır. Onun bu tür uygulamalarıyla ülkede "ilm ü hüner" in tekrar revaç bulmasına zemin hazırladığı aynı tarihçi tarafından ifade edilmiştir²⁰⁵.

3.15. Hediye Kabul Törenleri

Bahçelerde elçilerin padişahlara hediye takdim ettikleri gibi diğer devlet erkânı da hediyeler takdim etmişlerdi. Bunlardan konumuz olan Üsküdar Bahçesi'nde Temmuz 1639 (Ra. 1049)'da böyle bir tören yaşanmıştır. Beşir Ağa, Mahmud Ağa ve Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa hediyelerini burada padişaha takdim etmişlerdir²⁰⁶. Yine bu yılın Kasım ayında da (B. 1049)'da Sivas Beylerbeyi İbrahim Paşa, Diyarbakır Beylerbeyi Ahmed Paşa ve Kefe Beylerbeyi Yusuf Paşa, IV. Murad'a çeşitli hediyeler takdim etmişlerdir²⁰⁷.

.....
204 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 908; *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, II, 922; *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, haz. Ömer Kucak, YYLT, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007, s. 53.

205 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 882-883.

206 *TS.MA.d*, nr. 10034, vr. 2b, 3a.

207 *TS.MA.d*, nr. 2154, vr. 1b-2a.

3.16. Kutsal Emanetlerin Karşılanması, Surre Törenleri

I. Ahmed zamanında Kabe 'yi tahkim etmek için yapılan kuşaklar Üsküdar Bahçesi'nde yapılmış, değiştirilen parçalarının bir kısmı buraya getirilmiştir²⁰⁸. IV. Mehmed döneminde 1092 ve 1097'de gönderilen sürrelerin törenleri Üsküdar Bahçesi'nde yapılmıştır²⁰⁹.

3.17. Fetih Müjdesi

Halkulvâd'in fetih müjdesini getiren müjdecî padişah tarafından burada kabul edilmiştir²¹⁰.

4. Üsküdar Bahçesi'nde Tarımsal Faaliyetler

Birer eğlenme ve dinlenme mekânı olmakla birlikte her bir bahçe aynı zamanda tarımsal faaliyetlerin yapıldığı birer mekândı. Bir saray bahçesi ve taşra bahçelerinin de en önemlilerinden biri olan Üsküdar Bahçesi'nin bahçelik vasfının mı yoksa bostanlık vasfının mı ön plânda olduğu hususunda seyyahların verdiği bilgiler birbirini teyit etmemektedir. Mesela 27 Mart 1576 tarihinde bahçeyi gezen Gerlach bahçede “güzel kokulu bitkileri, çiçekleri ve düzenli bir biçimde dikilmiş meyve ağaçları” süslü bir cenneti andırdığını, “kırmızı, beyaz, sarı ve sarı-beyaz menevişli çiçekleri olan soğanlı bitkilerin” dikkat çekici²¹¹ olduğunu ifade etmektedir. XVII. yüzyılın ortalarında bahçeyi gören Jean De Thevenot da Üsküdar Bahçesi'nin “gayet şirin ve lâtif bahçeleri” olduğunu nakletmektedir²¹². Öte yandan XVII. asırda bahçeyi gezmiş olan Fransız seyyah Du Loir'un verdiği bilgiler, Gerlach ve Thevenot'ın anlattıklarının aksine, bahçenin süs bitkilerini içeren bir mekândan ziyade bostanlık vasfının ön plâna çıktığı²¹³ bir mekân olduğu anlaşılmaktadır.

.....

208 “Nuhbetü't-Tevârih”, haz. Abdurrahman Sağırlı, s. 622-624, 639-640, 11-13.

209 “Zeyl-i Fezleke”, haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 772, 776, 1037.

210 Seyyid Lokmân, “Zübdetü't-Tevârih”, haz. Durmuş Kandıra, s. 455-456 (vr. 86b).

211 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, I, s. 304.

212 Jean De Thevenot, *1655-1656'da İstanbul ve Türkiye*, Çev. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul 1939, s. 21.

213 Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, s. 284-285.

Seyyahların verdiği bilgiler birbirinden farklı olsa da, bir bahçe olması ve en kalabalık nefere sahip olmasından dolayı Üsküdar Bahçesi'nde tarım da yapıldığı, diğer bahçe ve bostanlarda olduğu gibi burada da devrin en çok tüketilen sebze ve meyvelerinin yetiştirildiği düşünülebilir. Bahçede tam olarak nelerin ekildiği ile ilgili detaylı bilgilere sahip değilsek de sınırlı bazı bilgilere sahibiz. Mesela tespit ettiğimiz kayıtlara göre Üsküdar Bahçesi'nde en çok yetiştirilen bitkilerden birinin kırmızı gül olduğu anlaşılmaktadır²¹⁴ Yine IV. Mehmed²¹⁵ ve I. Mahmud'un²¹⁶ kiraz mevsiminde burada toplanan kirazları yemiş olmaları; III. Selim'in üzüm mevsiminde buraya gelmiş olması²¹⁷ bahçede kiraz ve üzümün yetiştirildiğine işaret etmektedir.

Hasbahçe dâhil devlete ait bahçelerin her birinde az veya çok tarım yapılmaktaydı. Bunlardan kesime tabi olan bahçelerde üretilen ürünlerde elde edilen gelir ne kadar olursa olsun, sadece buralar için tayin edilen meblağ ödenirdi. Kesime tabi olmayanlardansa genellikle padişahların kaldığı bahçeler olup, elde edilen tüm ürünler sebzehaneye gönderilirdi²¹⁸. Üsküdar Bahçesi ikinci gruba giren bahçe idi. Ancak XVII. yüzyılın sonundan itibaren bu uygulamadan vaz geçilmiştir²¹⁹. Bu tarihten itibaren ürünün değerlendirilmesi bakımından kesime tabi bahçe statüsüne kavuşan Üsküdar Bahçesi'nden

.....

Yine bk. Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", s. 171; Nurhan Atasoy, *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, s. 312.

214 31 Aralık 1599 tarihli bir belgenin (*TS.MA.d*, nr. 10605, s. 1) verdiği bilgiye göre bu yıl helvahaneye ve helvacılara teslim edilen 6.770 vukıyye kırmızı gülün 1.597 vukıyyesi bu bahçeden alınmıştır. (Hasbahçe: 1.556, Göksu: 105, Çubuklu: 99, Sultaniye: 1.356, Beykoz: 420, İskender Paşa: 110, Kiremitlik: 1.150, Haydarpaşa: 31, Fenar: 336 vukıyye).

215 *Târih-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, III, 1395; *Zeyl-i Fezleke*, haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 1037.

216 "1730 Patrona Halil İsyanına ve I. Mahmud Devrine Ait Tarihçe", haz. Şükran Çınar, 1974, s. 56.

217 *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme*, haz. V. Sema Arıkan, s. 229.

218 *Eyyubi Efendi Kanunnamesi: Tablil ve Metin*, haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 27.

219 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Murat Yıldız, "Osmanlı Hasbahçelerinin Sultanı: Sultaniye Hasbahçesi", s. 567-568.

elde edilen gelir 1092²²⁰, 1687²²¹, 1688²²², 1698²²³, 12 Ocak 1706²²⁴, 12 Kasım 1711²²⁵, 14 Ekim 1714²²⁶, 18 Ağustos 1751²²⁷, 28 Mayıs 1753²²⁸, Aralık 1766²²⁹, 27 Kasım 1774²³⁰, 6 Ekim 1779²³¹, 24 Eylül 1780²³², 18 Temmuz 1786²³³, 26 Ağustos 1787²³⁴, 21 Haziran 1790²³⁵, 27 Mayıs 1791²³⁶, 14 Nisan 1794²³⁷, 31 Mart 1796²³⁸, Şubat 1802²³⁹ tarihinde 4.000 akça idi. Ancak 17 Aralık 1805²⁴⁰ tarihinden itibaren bahçeden kesim miktarı alınmamaya başlanmıştır. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi üzerine yapılan kışladan dolayı artık bahçesinin işlevinin değişmesi, ikincisi ise bahçeden geriye kalan arazi, bağ, bahçe, bostan ve tarlanın hizmete giren Selimiye Camisi için emlak-ı humayundan çıkartılıp Selimiye Camii Vakfı'na bağlanmış olmasıydı²⁴¹. Nitekim bu tarihten sonraki tarihlerde, mesela 27 Eylül 1812²⁴²,

220 *TS.MA.d*, nr. 7263, vr. 1b (1 L. 1092).

221 BOA, Ali Emiri Mehmed IV (AE.SMMD.IV), nr. 807, Temmuz 1687 (N. 1098)

222 BOA, KK.d, nr. 7114, vr. 2b, 1688 (1099).

223 BOA, *MAD.d*, nr. 16687, s. 6.

224 BOA, *MAD.d*, nr. 10306, s. 26, 12 Ocak 1706 (27 N. 1117).

225 BOA, *MAD.d*, nr. 7054, s. 4.

226 BOA, *MAD.d*, nr. 10156, s. 23 (5 L. 1126)

227 BOA, *MAD.d*, nr. 10193, s. 18, 18 Ağustos 1751 (26 N. 1164).

228 BOA, *MAD.d*, nr. 10195, s. 11, 28 Mayıs 1753 (25 B. 1166).

229 BOA, *MAD.d*, nr. 3363, s. 19, 30 Aralık 1766 (28 B. 1180).

230 BOA, C.SM, nr. 4404, 27 Kasım 1774 (23 N. 1188).

231 BOA, *MAD.d*, nr. 10222, s. 18.

232 BOA, C.SM, nr. 2976, 24 Eylül 1780 (25 N. 1194).

233 BOA, C.SM, nr. 8292, 18 Temmuz 1786 (21 N. 1200).

234 BOA, *MAD.d*, nr. 10229, s. 7, 6 Ağustos 1787 (12 Za. 1201).

235 BOA, *MAD.d*, nr. 10415, s. 1, 21 Haziran 1790 (8 L. 1204).

236 BOA, *MAD.d*, nr. 3254, s. 2, 27 Mayıs 1791 (24 N. 1205).

237 BOA, *MAD.d*, nr. 10237, s. 35, 14 Nisan 1794 (13 N. 1208).

238 BOA, *MAD.d*, nr. 10239, 31 Mart 1796 (22 N. 1210), s. 27.

239 BOA, C.SM, nr. 1744 (12 L. 1216)

240 BOA, *MAD.d*, nr. 10250, s. 20, 17 Aralık 1805 (25 N. 1220); C.SM, nr. 158/7918, 17 Aralık 1805 (25 N. 1220).

241 BOA, HAT, nr. 1498/43, 26 Nisan 1807 (17 S. 1222).

242 BOA, *MAD.d*, nr. 10259, s. 22, 27 Eylül 1812 (20 N. 1227).

Eylül 1813²⁴³, 29 Ağustos 1815²⁴⁴, 18 Ağustos 1817²⁴⁵ ve 13 Mayıs 1826'da²⁴⁶ bahçe gelirleri arasında Üsküdar Bahçesi'ne ait herhangi bir gelir mevcut değildir.

5. Bahçedeki Yapılar

Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilen bahçede saray ve saraya ait yapılar yer almaktaydı. Üsküdar Bahçesi'nde bulunan yapılar tek seferde yapılmamış, duyulan ihtiyaca bağlı olarak farklı zamanlarda yapılmıştır. Başta bahçenin banisi I. Süleyman olmak üzere II. Selim, III. Murad, I. Ahmed, IV. Murad ve III. Selim yaptıkları çeşitli binalarla bahçenin imarında pay sahibi olmuşlardır²⁴⁷.

Bahçedeki ilk yapılar yukarıda ifade ettiğimiz gibi bahçenin kurucusu I. Süleyman tarafından yapılmıştır. 972 (1565) tarihli bir tamir ve masraf defterinden bu yapıların tamamı değilse bile önemli bir kısmının neler olduğunu öğrenebilmekteyiz. Kurulduktan yaklaşık on sene sonra bahçede yer alan yapılar arasında saray, mutfak, yoğurtçular havlusu, dışardaki büyük havlu, tazıcılar odası, karlık, bostancılar odaları bulunmaktaydı²⁴⁸. Bahçedeki Sultan Selim ve Sultan Murad köşkleri Mimar Sinan tarafından yapılmıştır²⁴⁹.

Bostancıbaşının 12 Aralık 1571 (17 Z. 978) tarihli arzından bahçede bir köşk ve bir hamamın yapıldığı anlaşılmaktadır²⁵⁰.

.....

243 BOA, C.SM, nr. 1460, Eylül 1813 (N. 1228).

244 BOA, C.SM, nr. 116, 29 Ağustos 1815 (23 N 1230)

245 BOA, D.BŞM.d, nr. 8402, s. 4, (5 L. 1232).

246 BOA, C.SM, nr. 2306, 13 Mayıs 1826 (5 L. 1241).

247 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 35; Dündar Alikılıç, "Üsküdar Hasbahçeleri", *Üsküdar Sempozyumu IV*, I, 426.

248 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 35, 49. (Necipoğlu'nun verdiği bilgiler, atıfta bulunduğu *TSM.A.d*, nr. 9626'nin 2a varakında yer almaktadır).

249 Rıfki Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler*, TTK, Ankara 1965, [*Tuhfetül-mimarın*], s. 44.

250 BOA, KK, Divan-i Hümayun Ruus Kaydı, no: 223, s. 286, 12 Aralık 1571 (17 Z. 978). Yine bk. Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 49 (n22).

Sokullu Mehmed Paşa'nın sadaret döneminde yapıldığına göre bu köşkün Mehmed Paşa Köşkü olması muhtemeldir²⁵¹. 984 (1576) tarihinde III. Murad da buraya bir köşk yaptırmıştır²⁵². Bahçeye sonraki tarihlerde de yeni yapılar ilave edilmeye devam edilmiştir. Meselâ I. Ahmed buraya bir mescit yaptırmışken²⁵³, IV. Murad Ocak 1634 (B. 1043)'te bir köşk²⁵⁴, darüssaade ağası 1202'de bir çeşme²⁵⁵, III. Selim de kışla²⁵⁶ ve camii²⁵⁷ yaptırmıştır

XVIII. yüzyılın hemen başında ait bir vesika burada bulunan önemli yapıların nelerden müteşekkil olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. 29 Eylül 1705 (10 C. 1117) tarihli bir sayım defterine göre²⁵⁸ bahçenin üzerine Mehmed Paşa Kasrı, denize nazır kasır, Kırmızı Kasır, leb-i deryadaki kasır, Bülbül Kasrı, Sultan Ahmed Kasrı, Sivri Köşk, Revan Köşkü, Alay Köşkü, Kafesli Köşk, haremdeki hasoda, valide sultanın kış odası, soba odası, denize nâzır kâşîli şâhinşeyn oda, Valide Sultanın kâşîli odası, kadın efendiler odası,

.....

251 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 36.

252 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 35, 49. (Necipoğlu'nun verdiği bilgiler, atıfta bulunduğu TSMA.d, nr. 9626'nın 2a varakında yer almaktadır).

253 *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, TTK, Ankara 2003, I, 124.

254 "Fezleke", haz. Zeynep Aycibin, s. 845-846; *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, haz. Orhan Şaik Gökyay, I, 91.

255 *TS.MA.d* 2251, vr. 7b, 9b, 26 Temmuz 1788 (22 L. 1202).

256 BOA, C.AS, nr. 773/32689, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); nr. 143/6338, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); BOA, C.SM, nr. 175/8765, 9 Aralık 1800 (22 B. 1215); M. Gözde Ramazanoğlu, "Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası", s. 70.

257 "1220 Senesi Vekâyi'i" Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", haz. Beyhan Kıran, YYLT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 1, 7. Yine bk. BOA, HAT, nr. 1498/43, 26 Nisan 1807 (17 S. 1222); BOA, C.BLD, nr. 110/5466, 20 Mart 1806 (29 Z. 1220).

258 BOA, *MAD.d*, nr. 4763, s. 17-23, 29 Eylül 1705 (10 C. 1117); Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", s. 171; Volkan Ertürk, *XVIII. Yüzyılda Sultanların Mekânları, Saray ve Köşklere Dair Bir Sayım Defteri (Metin Değerlendirme)*, Atı Yayınları, İstanbul 2013, s. 91-113.

kethüda kadın odası, misafir odası, darüssaadede ağası odası, taşradaki has oda, horande odaları, büyük divanhane, valide Sultan divanhanesi, çilehane, şadırvan, padişah hamamı, büyük havuz, küçük havuz, meydan ve çok sayıdaki dehliz olmak üzere irili ufaklı onlarca yapı bulunmaktaydı²⁵⁹. Elbette bahçedeki yapılar sadece bunlarla sınırlı değildi. İhtiyaçlar göz önünde bulundurduğunda burada bazı yapıların daha bulunması gerektiği kendiliğinden anlaşılmaktadır. 1570-1850 (978-1266) tarihleri arasındaki 25 farklı tarihlere ait tamir ve inşaatla ilgili defter ve belgelerde tespit ettiğimiz, inşa veya tamir edilen ya da onarımı önerilen bahçedeki başlıca yapılar şunlardı²⁶⁰:

Köşkler, camiler ve kışla: Mehmed Paşa Köşkü²⁶¹, Sultan Ahmed Kasrı²⁶², Sultan Murad Kasrı²⁶³, Sultan Süleyman Kasrı²⁶⁴, Alay Kasrı²⁶⁵,

.....

259 Yine bu yapılardan bazılarına dair verilen detaylı bilgi için bk. BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1-3, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093)

260 Listesini verdiğimiz bu yapılardan aynı olup farklı ad taşıyanların olması kuvvetle muhtemeldir. Yine bahçede bu yapıların dışında kuyu, mahzen, kenef ve diğer yapıların daha bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

261 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 10-12; BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2-3, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154); BOA, İE.SM, nr. 1444, 8 Ağustos 1690 (3 Za. 1101); "Zeyl-i Fezleke", haz. Nazire Karaçay Türkal, s. 1299; Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

262 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

263 BOA, MAD.d, nr. 3780, s. 127, 1613 (1022); BOA, C.SM, nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

264 BOA, MAD.d, nr. 3780, s. 127, 1613 (1022); BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

265 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

Sivri Kasır²⁶⁶, Ayineli Kasır²⁶⁷, Revan Kasrı²⁶⁸, Bağdad Kasrı²⁶⁹, Kızıl Kasır²⁷⁰, Küçük Kasır²⁷¹, Mermer köşkü²⁷², I. Ahmed Camii²⁷³, Selimiye Cami²⁷⁴, akağalar mescidi²⁷⁵, kışla²⁷⁶.

Oda ve daireler: Hasoda²⁷⁷, haseki sultan odası²⁷⁸, valide sultan dairesi²⁷⁹, harem-i hümayun daireleri²⁸⁰, kadın efendiler odası²⁸¹, kız-

.....

266 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 36.

267 BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154).

268 BOA, C.SM, nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

269 BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154).

270 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, Şubat 1685 (Ra. 1096), vr. 1b; BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154).

271 BOA, C.SM, nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148).

272 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 127, 150, 152, 1612 (1021).

273 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul...", s. 36.

274 "1220 Senesi Vekâyi'i" *Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, haz. Beyhan Kıran, s. 1, 7. Yine bk. BOA, HAT, nr. 1498/43, 26 Nisan 1807 (17 S. 1222); BOA, C.BLD, nr. 110/5466, 20 Mart 1806 (29 Z. 1220).

275 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

276 BOA, C.AS, nr. 773/32689, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); nr. 143/6338, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); BOA, C.SM, nr. 175/8765, 9 Aralık 1800 (22 B. 1215); M. Gözde Ramazanoğlu, "Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası", s. 70.

277 BOA, *MAD.d*, nr. 316, (1088), s. 14, 24, 1677 (1088); *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, Şubat 1685 (Ra. 1096), vr. 1b; BOA, C.SM, nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148).

278 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 18, 24, 1677 (1088); BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

279 BOA, *KK.d*, nr. 7110, s. 116, 1678 (1089); *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, Şubat 1685 (Ra. 1096), vr. 1b; BOA, C.SM, nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154).

280 BOA, İE.SM, nr. 10/945, 26 Nisan 1679 (15 Ra. 1090); BOA, D.BŞM.d., nr. 409, Temmuz 1681 (C. 1092), s. 2-3; BOA, İE.NF, nr. 71, 18 Nisan 1682 (10 R. 1093).

281 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, Şubat 1685 (Ra. 1096), vr. 1b.

lar (duhterân) odaları²⁸², kethüda kadın odası²⁸³, Afife Kadın kahve odası²⁸⁴, Bahri Kadın Odası²⁸⁵, darüssaade ağası odası²⁸⁶, haseki ağa odası²⁸⁷, ağalar daireleri/koğuşları²⁸⁸, akağalar odası²⁸⁹, horandeler odaları²⁹⁰, kilerli ağalar odası²⁹¹, başkapı ağa odası²⁹², çukadar ağa odaları²⁹³, efendiler odası²⁹⁴, gılmanan-ı enderun odaları²⁹⁵, harem ağası odası²⁹⁶, müsaheb paşa odası²⁹⁷, hazinedar ağa odası²⁹⁸, hazineli ağalar odası²⁹⁹, hazinedar kadın odası³⁰⁰, saray ağası odası³⁰¹, seferli ağalar

.....

282 BOA, *MAD.d.*, nr. 3780, s. 129, 1613 (1022).

283 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, Şubat 1685 (Ra. 1096), vr. 1b.

284 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

285 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

286 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

287 BOA, *MAD.d.*, nr. 3780, s. 142, 156, 1613 (1022).

288 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148); *TS.MA.d.* 2251, vr. 7b, 9b, 26 Temmuz 1788 (22 L. 1202); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

289 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

290 *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

291 *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096); BOA, *MAD.d.*, nr. 2126, 29.Ca. 1100, s. 132.

292 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

293 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

294 BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154).

295 BOA, D.BŞM.d., nr. 409, s. 2-3, Temmuz 1681 (C. 1092).

296 BOA, *MAD.d.*, nr. 3780, s. 129, 1613 (1022).

297 *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

298 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

299 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d.*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

300 *TS.MA.d.* 2251, vr. 7b, 9b, 26 Temmuz 1788 (22 L. 1202).

301 BOA, *MAD.d.*, nr. 3780, s. 146-147, 1613 (1022).

odası³⁰², taşra ağalar daireleri³⁰³, hizmetli odaları³⁰⁴, horende odaları³⁰⁵, misafir odası³⁰⁶.

Mutfak, kiler, fırın, karlık ve buzluklar: Padişah mutfağı³⁰⁷, harem mutfakları³⁰⁸, valide sultan mutfak ve kileri³⁰⁹, kadınlar mutfağı³¹⁰, hazinedar mutfağı³¹¹, babüssaade ağası mutfağı³¹², kethüda kadın mutfağı³¹³, külhan mutfağı³¹⁴, padişaha ait kiler³¹⁵, başbakı ağa buzluğu³¹⁶, karlık³¹⁷, saray mutfağı³¹⁸ ve fırınlar³¹⁹.

Hamam ve camekânlar: Padişah hamamı³²⁰, sultan ve şehzadelere mahsus hamam³²¹, valide sultan hamamı³²², darüssaade ağası

.....

- 302 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).
- 303 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d* 2251, vr. 7b, 9b, 26 Temmuz 1788 (22 L. 1202).
- 304 *TS.MA.d*, nr. 10142, vr. 1b, 25 Aralık 1639 (29 Ş. 1049).
- 305 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); BOA, İE.NF, nr. 71, 18 Nisan 1682 (10 R. 1093).
- 306 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).
- 307 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 116, 1678 (1089); BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).
- 308 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 116, 1678 (1089); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.
- 309 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).
- 310 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).
- 311 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).
- 312 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 56, 66, 1612 (1021).
- 313 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).
- 314 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1-3, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).
- 315 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).
- 316 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).
- 317 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.
- 318 BOA, İE.SM, nr. 5/448, 4 numaralı belge, 13 Şubat 1655 (6 Rebiülahir 1065).
- 319 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 142, 183, 1613 (1022); nr. 316, s. 18, 1677 (1088).
- 320 BOA, *KK*, Divan-i Hümayun Ruus Kaydı, no: 223, s. 286, 12 Aralık 1571 (17 Z. 978); BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 129, 1613 (1022); BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 1, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148).
- 321 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 129, 1613 (1022).
- 322 BOA, C.SM, nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148).

hamamı³²³, haseki ağa hamamı³²⁴, ağalar hamamı³²⁵, kılarlı ağalar camekanı³²⁶, camekânlar³²⁷, hamamlar³²⁸, çamaşırhane³²⁹.

Su yapıları: Şadırvan³³⁰, havuzlar³³¹, çeşmeler³³², harem ağaları çeşmeleri³³³, su yolları³³⁴.

Hizmetli birimleri: Bostancı koğuşları³³⁵, tazıcı koğuşları³³⁶,

.....

323 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

324 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 144, 1613 (1022).

325 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 3, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

326 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093).

327 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 18, 1677 (1088); nr. 43/2184, Ocak 1736 (Ş. 1148).

328 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 16, 50, 144, 127, 1612 (1021); BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 18, 1677 (1088); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

329 *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

330 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 11, 1679 (1090).

331 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 18, 24, 1677 (1088); BOA, AE.SMHD.I., nr. 107/7657, 7 Mart 1742 (29 Z. 1154); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

332 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 24, 1677 (1088); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

333 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 18, 1677 (1088).

334 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 50, 144, 165 1613 (1022); nr. 316, s. 14, 18, 24, 1677 (1088); BOA, KK.d, nr. 7110, s. 9, 1679 (1090); BOA, İE.SM, nr. 27/2886, 12 Haziran 1710 (14 Rebbiülahir 1122); BOA, C..SM, nr. 101/5060, 28 Temmuz 1801 (17 Ra. 1216); BOA, DH.İ.UM, nr. 7/7/1/53, 10 Kasım 1921 (9 Ra. 1340); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36; M. Gözde Ramazanoğlu, *Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası*, s. 61-62.

335 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 164, 1613 (1022); Bostancı koğuşları için bk. Şevket Rado, "Bostancıbaşı Defteri: 1802 Yılında Boğaziçi ve Haliç Kıyılarında Kimler Otururdu?", *Hayat Tarih Mecmuası (İlavesi)*, I/6 (1972), s. 23-24; Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı 4 (1958), s. 89-90; Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

336 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

çakırcılar odası³³⁷, doğancılar odası³³⁸, yoğurtçular havlusu³³⁹, has ahır³⁴⁰ ve ağa ahır³⁴¹.

Diğer yapılar: İskele³⁴², harem iskelesi³⁴³, kule kapısı³⁴⁴, kaldırımlar³⁴⁵, yollar³⁴⁶, çiçek setleri³⁴⁷, Mehmed Paşa Köşkü'nün çiçeklikleri³⁴⁸, taş duvarlar³⁴⁹, bahçe duvarları³⁵⁰, bahçe kapıları³⁵¹, bahçe parmaklıkları³⁵², divanlar³⁵³, sundurma³⁵⁴, taşra büyük havlu³⁵⁵, havuz sofası³⁵⁶, padişah sayebânı³⁵⁷.

.....

337 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 18, 24, 1677 (1088).

338 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 18, 24, 1677 (1088).

339 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

340 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 11; Ahmed Akgündüz, *I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman Devirleri Kanunnâmeleri*, IX, 162

341 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 161.

342 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 147, 148, 152, 1613 (1022); Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

343 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); nr. 51/2552, 22 Eylül 1741 (11 B. 1154).

344 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 146, 1613 (1022).

345 BOA, C.BLD, nr. 149/7446, 2 Mayıs 1850 (19 C. 1266).

346 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 144, 1613 (1022).

347 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 65, 30 Temmuz 1683 (5 Ş. 1094).

348 BOA, AE.SMMD.IV, nr. 5385, 21 Ocak 1681 (1 M. 1092).

349 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 65, 30 Temmuz 1683 (5 Ş. 1094).

350 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 14, 18, 24, 1677 (1088); BOA, C.SM, nr. 51/2552, 22 Eylül 1741 (11 B. 1154).

351 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 18, 1677 (1088).

352 BOA, *MAD.d*, nr. 316, s. 18, 1677 (1088).

353 BOA, C.SM, nr. 136/6823, s. 2, 7 Nisan 1682 (29 Ra. 1093); *TS.MA.d*, nr. 10130/0010, vr. 1b, Şubat 1685 (Ra. 1096).

354 BOA, KK.d, nr. 7110, s. 11, 1679 (1090).

355 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

356 Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century Istanbul ...", s. 36.

357 BOA, *MAD.d*, nr. 3780, s. 144, 178, 1613 (1022).

6. Bahçenin Kışlaya Dönüşmesi

Saray bahçeleri, zamanla nüfusu hızla artan şehirde yaşanan yoğun yapılaşmalar ortasında geniş birer arazi haline gelmiştir. Bunlardan bazılarının eski işlevselliklerini yitirmeleri üzerine, sahip oldukları araziler devlete ait yeni tesislerin inşasına sahne olmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren bu arazilerin üzerine baruthane, mühendishane, kışla, hastane, saray gibi yapıların inşa edilmeye başlandığı görülmektedir³⁵⁸. Üsküdar Bahçesi de bu genel uygulamanın dışında kalmamıştır. Bahçenin kışlaya dönüşmesi süreci, III. Selim'in kurmayı düşündüğü modern ordunun tarihiyle yakından ilgilidir. XVIII. yüzyılın sonlarına kadar padişahların sık olarak kullandıkları Üsküdar Bahçesi, III. Selim tarafından kurulmasına teşebbüs edilen modern ordunun iki merkezinden biri (diğeri Levent kışlası) olmuştur³⁵⁹. Yeni ordunun kışlası için bahçenin bir kısmı üzerinde devrin en büyük askeri kışlalarından biri olan Selimiye Kışlası, daha sonra da camii inşa edilmiştir³⁶⁰.

.....

358 Sedad H. Eldem, *Türk Bahçeleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1976, s. 369. Mesela İskeder Çelebi Bahçesi üzerinde baruthane (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, "Nusretname", haz. Mehmet Topal, YDT, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 380; *Uşşâkîzâde Târîhi*, haz. Raşit Gündoğdu, Çamlıca, İstanbul 2005, II, 908-909; *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, Klasik, İstanbul 2013, I, 561-562); Tersane Bahçesi üzerinde tersane, karakol, kışla, fabrika (Volkan Ertürk, "XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Sultanlarının Bir Eğlenme ve Dinlenme Mekânı Olarak Tersane Bahçesi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, sayı XV (Eylül 2013), s. 118-119); Sultaniye Bahçesi üzerinde kiremit-tuğla fabrikası (Murat Yıldız, "Osmanlı Hasbahçelerinin Sultanı: Sultaniye Hasbahçesi", *Bellekten*, LXXVIII/282, (Ağustos 2014), s. 588).

359 Artan-Neumann, "Kavak Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, 495. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Adil Şen, "III. Selim, Hayatı ve Dönemindeki İslahat Hareketleri", YDT, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, s. 213-219; Sema Yeli, "III. Selim Dönemi Askeri Ve Eğitim Alanındaki İslahat Hareketleri", YYLT, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 34-42; Ali Rıza Şimşek, "Osmanlı Ordusunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Yapılan İslahat Çalışmaları ve Bu Çalışmalarda Yabancı Uzmanların Rolü", YYLT, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2006, s. 114-118.

360 Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, s. 285; Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, İstanbul 2002, s. 474, 475.

Bahçe tarihi için önem arz eden bu gelişmenin süreci hakkında fazla detaya girmeden, konunun sadece Üsküdar Bahçesi'ne bakan yönüyle ilgili kısa bir özet vermek yerinde olacaktır.

III. Selim, askerî alandaki her yeniliğe karşı alerjik ve ölçüsüz tepki veren yeniçerilerden dolayı³⁶¹ kurulacak yeni talimli-silahlı askerleri kamufle etmek için, padişahlara sadakati tartışmasız olan Bostancı Ocağı'nı kullanmıştır. Ancak kamuflej için bu yöntemin tek başına yeterli bir tedbir olamadığı açıktı. Bu teşebbüsten kısa sürede haberdar olması muhtemel olan yeniçerileri ikna, hiç olmazsa teskin edecek bir gerekçe daha bulunmalıydı. Neticede devlet erkânı, yeni teşebbüsün güvenlik endişelerinden kaynakladığını ileri sürdü ve asıl nedenin gittikçe büyüyen Rus tehlikesi olduğu tezini ustaca işledi. Rusya'nın her an İstanbul'a saldırabileceği, şehrin suyunu kesip, payitahtı kolayca işgal edebileceği, asker toplanıncaya kadar şehrin elden çıkabileceğini, bunu engellemenin yolunun boğazın kuzeyinin tahkim edilmesi gerektiği, bunun için inşa veya onarılacak yeni kale ve tabyalara yerleştirmek üzere talimli askeri birliklerin kurulmasının kaçınılmaz olduğu tezi işlenmiştir³⁶².

Nitekim Eylül Kasım 1792 (Masar 1207)'de bu anlayış çerçevesinde Bostancı Ocağı'nda birtakım değişiklikler yapılmış; ocağa bağlı Rumelihisarı ve Anadoluhisarı bölüklerinde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Daha önceleri bahçe, kale topçuları ve bazen de mütekaatlerden oluşan neferlerin hem sayıları artırılmış; hem de eski teşkilatlanmalarının yerine, aralarında çok sayıda yeni humbaracı, topçu, cebecilerin de yar aldığı bölükler çok sayıda "*cemâ'at*" ve "*tertîb*"lere ayrılmıştır³⁶³. Aynı şekilde Yuşa Tabyası³⁶⁴, Telli Tabyası³⁶⁵ da teşkilatlandırılmıştır. Padişahın bu teşkilatlanmayı yakından takip ettiği

361 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri)*, 4. Baskı, TTK, Ankara 1983, s. 65-66; Adil Şen, "III. Selim, Hayatı ve Dönemindeki Islahat Hareketleri", s. 214; M. Gözde Ramazanoğlu, "Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası", s. 58.

362 Sema Yeli, "III. Selim Dönemi Askeri ve Eğitim Alanındaki Islahat Hareketleri", s. 36.

363 BOA, BOA, *MAD.d.*, nr. 17611, s. 53-86; nr. 17607, s. 4-18.

364 BOA, *MAD.d.*, nr. 17611, s. 70-86.

365 BOA, *MAD.d.*, nr. 17607, s. 19-29.

19 Eylül 1794 (23. S. 1209), 26 Haziran 1795 (8 Z. 1209) ve 13 Haziran 1796 (7 Z. 1210) tarihlerinde tabyalara yaptığı gezilerde, “neferât-ı muallemin meşk ü idmanlarını dikkat”le izleyip onlara bahşişler vermesinden anlaşılmaktadır³⁶⁶.

Boğaz ilgili yukarıdaki teşkilatlanmasının bitmesi üzerine sıra asıl ordunun kurulmasına gelir. Ekim-Aralık 1796 (Recec 1211)’da, Bostancı Ocağı’nın bünyesinde yer alan “*Tüfenkiyân-ı cedîd-i ser-bostâni*” bölümü, bu ordunun ilk nüvesi kabul edilebilir. Levent Çiftliği ve Üsküdar ocağında yer alan toplam 2.182 neferle birlikte ocağın nefer sayısı tarihinde belki hiç olmayacak kadar, 6.037³⁶⁷ gibi büyük bir rakama ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren “*Tüfenkiyân-ı cedîd-i ser-bostâni*” neferlerinin sayısı düzenli olarak artmaya başlamış, Ocak-Mart 1798 (Reşen 1212) mevacibi döneminde 2.819³⁶⁸, Temmuz-Eylül 1798 (Masar 1213)’de 3.248³⁶⁹; Haziran-Ağustos 1799 (Masar 1214)’da 4.317³⁷⁰; Aralık 1799-Şubat 1800 (Reşen 1214)’de 6.029³⁷¹ ve Eylül-Kasım 1800 (Recec 1215)’de 8613³⁷² nefere yükselmiştir.

Ocaktaki bu değişim, yukarıda da ifade edildiği gibi Üsküdar Bahçesi’ni yakından ilgilendirmekteydi. Üsküdar Bahçesi’nde de tıpkı Levent Bahçesi’nde olduğu gibi “*ta’lîmlû tüfengci Bostâni neferâtı*”ndan oluşan yeni bir ordu ve onun barınacağı yeni bir kışlanın yapılması kararlaştırılınca³⁷³, bahçeye gelen III. Selim 25 Ağustos 1800 (4 R. 1215)’de kışlanın temelini atar³⁷⁴. III. Selim, yeni ordu

.....

366 III. Selim’in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 174, 193-194, 221.

367 BOA, MAD.d., nr. 17609, s. 67.

368 BOA, MAD.d., nr. 17609, s. 83.

369 BOA, MAD.d., nr. 17609, s. 87.

370 BOA, MAD.d., nr. 17609, s. 99.

371 BOA, MAD.d., nr. 17609, s. 107.

372 BOA, MAD.d., nr. 17609, s. 113.

373 BOA, C.AS, nr. 773/32689, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); BOA, C.AS, nr. 143/6338, 31 Temmuz 1800 (9 Ra. 1215); M. Gözde Ramazanoğlu, “Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası”, s. 70.

374 Kışlaya dair daha ayrıntılı bilgi için bk. M. Gözde Ramazanoğlu, “Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası”, s. 58-174.

için inşasına karar verilen yapıların inşaatını sıkı sık kontrol için, 20 Eylül 1800 (1 Ca. 1215)³⁷⁵, 11 Ocak 1801 (25 Ş. 1215)³⁷⁶ ve 3 Temmuz 1801 (21 S. 1216)³⁷⁷ tarihlerinde bahçeye gelir. Kışlanın inşaatı bitirilip, hizmete girmesinden sonra, III. Selim kışlada yetişen askerin 6 Mayıs 1802 (3 M. 1217) tarihindeki sefere uğurlama törenine katılır³⁷⁸.

Kışla inşaatının başlamasından yaklaşık 20 ay sonra kışlanın yakınında yeni bir caminin yapımına başlanmıştır. Yapının temeli III. Selim'in bahçeye 26 Nisan 1802 (23 Z. 1216) tarihinde yaptığı gezide atılmıştır³⁷⁹. Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve Eyüb Sultan Camisi'nin bina emini olan Hüseyin Efendi'nin bina eminliği yaptığı cami üç senede yaptırılır. 5 Nisan 1805'te hizmete açılan caminin açılışına havalaların müsait olmamasından dolayı katılamayan padişah³⁸⁰, ancak 14 Mayıs'taki Cuma namazında inşa ettiği camiye gelir³⁸¹.

Kabakçı İsyanı'nda tahrip edilmesi üzerine II. Mahmud döneminde tamir edilen kışla, Abdülmecid döneminde de bir takım onarım faaliyetlerine sahne olmuştur³⁸².

- .....
- 375 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 337.
- 376 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 343.
- 377 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 353.
- 378 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 373-374.
- 379 III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme, haz. V. Sema Arıkan, s. 373.
- 380 "1220 Senesi Vekâyi'i Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", haz. Beyhan Kıran, s. 1.
- 381 "1220 Senesi Vekâyi'i Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", haz. Beyhan Kıran, s. 7.
- 382 Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, s. 476-478.

Sonuç

İstanbul'un karşısında, Boğaziçi ve Marmara'ya hâkim bir konumda bulunan Üsküdar, bir sayfiye mekânı özelliği taşımaktaydı. Her biri saray, yalı ve köşklerin ayrılmaz birer parçası olan çok sayıda bahçesi bulunan kaza, Osmanlı idarecilerinin gözde dinlenme mekânıydı. Burada sadece devlete ait XVI. yüzyılda 5, XVIII. yüzyılda 14 ve XVIII. yüzyılda ise 12 bahçe bulunmaktaydı.

Konumuz olan Üsküdar Bahçesi, 1555'te Üsküdar Sarayı ile birlikte yapılmıştır. Devletin kadrolu personeli olan bostancının çalıştığı bahçe, bağlı olduğu Bostancı Ocağı teşkilatında taşra bahçesi olarak yer almaktaydı. Gözde bir bahçe olması sebebiyle padişahlar tarafından sık sık ziyaret edildiğinden, burada hizmet eden bostancı sayısı diğer bahçelerdekinden da fazlaydı. XVII. yüzyılda en çok bostancıya sahip bahçe, ocak teşkilatına bağlı 60'ı aşkın taşra bahçesinin ilk bahçesi olarak kayda geçmiştir. Sahip olduğu has ahırdan dolayı bahçe aynı zamanda Küçük Hasbahçe olarak da anılırdı. Başta I. Süleyman olmak üzere II. Selim, III. Murad, I. Ahmed ve IV. Murad yaptıkları çeşitli binalarla bahçeyi imar etmişlerdir.

Bahçe eğlenme, dinlenme, ziyafet tertip edilmesi, devlet işlerinin görüşülmesi, elçi kabulü, sefere gidiş ve dönüşlerde konaklama, şehzadelerin konaklamaları, orduyu uğurlama, karargâh olarak kullanılma, ceza infazları, üst düzey devlet adamlarının karşılanması veya ağrılanması, hastalık döneminde dinlenme, ulemayı imtihana tabi tutma, hediye kabul törenleri, kutsal emanetlerin karşılanması, surre törenleri ve fetih müjdesi gibi etkinliklere sahne olmuştur.

Bahçe, kurulduğu tarihten XVIII. yüzyılın yarsında kadar Üsküdar Bahçesi, bu tarihten sonra da Kavak Bahçesi olarak anılmıştır. III. Selim döneminde üzerinde yapılan kışladan dolayı nitelik değiştirmiş, padişahların yüzyıllar boyu tercih ettiği bir eğlenme ve dinlenme mekânından askerî bir mıntıkaya dönüşmüştür.